

ESKİ KİMYA HAKKINDA TÜRKÇE MANZUM BİR ESER: 'ALİ ÇELEBİ'NİN DİVÂN-I HİKMET'İ A TURKISH ALCHEMICAL TEXT WRITTEN IN VERSE: 'ALİ ÇELEBİ'S DİVÂN-I HİKMET

Uğur UZUNKAYA*

Öz

Osmanlı Türkçesi çeşitli konularda telif, tercüme ve adaptasyon olarak manzum ve mensur şekillerde hem edebi hem de edebiyat dışı metinlerin kaleme alındığı Türk dillerinin Oğuz grubunun üretken bir dönemidir. Astronomi, coğrafya, fizik, ziraat, tıp ve eski kimya bu dönem boyunca yazılmış edebiyat dışı metinlerin en yaygın konuları arasında yer almaktadır. Bu yazının konusunu da oluşturan eski kimya temel metallerin özellikle altın ve gümüş gibi değerli metallere dönüşümü olarak tanımlanabilir. Klasik Osmanlı döneminde eski kimya konusunda 17. yüzyılın en üretken şair ve yazarlarından biri olan Eşrefzâde 'Alî Çelebi'nin (ö. 1018/1609) *Dîvân-ı Hikmet*'inin neşri ve tercümesi temelinde, bu yazı mevzu bahis metnin tanıtılmasını amaçlamaktadır. Belirlenebildiği kadarıyla, *Dîvân-ı Hikmet*'in Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde toplam on nüshası mevcuttur. İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu içerisinde 7016 arşiv numarasıyla saklanan nüshası bu metnin neşri ve tercümesi için tercih edilmiştir; zira bu en eski nüshadır ve 1009/1601 tarihlidir.

Anahtar Kelimeler: Eşrefzâde 'Alî Çelebi, *Dîvân-ı Hikmet*, Osmanlı Türkçesi, Eski Kimya.

Abstract

Ottoman Turkish is a productive era of the Oghuz group of the Turkic languages in which both the literary works and the non-literary works in prose and verse as original, adaptation or translation were produced on various subjects. Astronomy, geography, physics, agriculture, medicine, and alchemy are among the most common topics of the non-literary works written during this period. Alchemy, which also forms the subject of this paper, can be identified as the transmutation of the base metals into precious metals, especially gold and silver. Based on the edition and translation of *Dîvân-ı Hikmet* ("Book of Wisdom") written by Eşrefzâde 'Alî Çelebi (d. 1018/1609), who was one of the most prolific poets and writers of the 17th century in the subject of alchemy in the classical Ottoman period, the paper aims to introduce the text in question. As far as it can be determined, there are ten copies of the *Dîvân-ı Hikmet* in Turkey and in libraries outside of Turkey. The copy located in the collection of Turkish Manuscripts of Istanbul University under the archive number of 7016 is preferred for the edition and translation of the text, since this is the earliest copy dated 1009/1601.

Keywords: Eşrefzâde 'Alî Çelebi, *Dîvân-ı Hikmet*, Ottoman Turkish, Alchemy.

0. Giriş

Osmanlı Türkçesi edebî metinlerin yanı sıra telif, tercüme ve adaptasyon olarak manzum ve mensur şekillerde edebiyat dışı metinlerin de yoğun olarak kaleme alındığı bir dönemdir. Bu dönemde yazılan edebiyat dışı metinlerin konularını astronomi, coğrafya, tıp, ziraat, eczacılık, fizik ve bu yazıda da konu edilen eski kimya oluşturmaktadır. Modern kimyanın atası olarak kabul edilen eski kimya "temel metallerin genellikle altın ve/veya gümüş gibi değerli metallere dönüştürme sanatı" olarak tanımlanmaktadır (Forster, 2016, 15). Yazılı kaynakların tanıklığında eski kimyaya ilişkin Grekçe metinlerin tarihi milattan sonra birinci yüzyıldan üçüncü yüzyıla kadar uzanmaktadır (krş. Ullmann, 1972, 146-147). Tarihsel kişiliği kanıtlanmış ilk eski kimyacı, Gnostik sufi ve eski kimyada otorite sayılan Panopolisli Zosimos'un ise dördüncü yüzyılın başlarında yaşadığı bilinmektedir (krş. Ullmann, 1972, 147). Arapların eski kimya ile ilk olarak ne zaman ilişki kurdukları bilinmese de ilk Arapça eski kimya metinleri yedinci ve sekizinci yüzyıl olarak tarihlendirilir. Eski kimyaya ilişkin Arapça külliyatı Grekçe metinlerden yapılan tercümelerin oluşturması sebebiyle eski kimyanın İslami geleneğinin köklerini de Eski Antik Çağ'da aramak yerinde olacaktır (krş. Forster, 2016, 16). Eski kimya için Osmanlı Türkçesinde Arapça *al-kîmiyâ*' terimi kullanılmaktadır;¹ ancak bu gizli ilmin okuyucu tarafından kolaylıkla anlaşılması için metinlerde çok çeşitli adlandırmalar kullanılmıştır.

Türk dilinin tarihsel gelişimi göz önünde bulundurulduğunda esasen Eski Türkçe döneminden beri eski kimyaya ilişkin terimlerin ve çeşitli kavramların varlığı yazılı kaynaklarla belgelenmiştir. Özellikle Eski Türkçe ve Orta Türkçe döneminden kalma yazıt ve eserlerde sözcük düzeyinde eski kimyaya ilişkin terimler mevcuttur. Runik harfli Eski Türkçe metinlerde şu sözcükler bu alanın terimlerine örnek olarak verilebilir: *altun* 'altın' KT G5, BK K3, TII G4 vd. (Ölmez, 2013), *kümüş* 'gümüş' KT G5, BK K3, TII G4 vd. (Ölmez, 2013) ve *tâmir* 'demir' (*Temir Kapıg* 'demir kapı (geçidi)' olarak yer adında) KT G4, BK K3, TII G1 vd. (Ölmez,

* Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uguruzunkaya@gmail.com

¹ *Kîmiyâ*' sözcüğünün etimolojisine ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Ullmann, 1972, 148-149, dipnot 4; Forster, 2016, 15.

2013). Konuyla ilişkili olarak Eski Uygurca metinlerde de belgelenen birkaç sözcük burada örnek verilebilir: *altun* 'altın' (Röhrborn, 2015, 119-122), *kızıl bakır* 'kızıl bakır' BT XXV 1654, 2410 vd. satırlar (Wilkins, 2007, 160; 206), *könä suv* 'cıva' BT VII 226 (Kara ve Zieme, 1976, 41), *kümiş* 'gümüş' BT VIII A 128 (Kara ve Zieme, 1977, 38), *sımık ot* 'cıva' (Tekin, 1980, 52), *tuç* 'bakır' BT XXIII D020 (Zieme, 2005, 70) vb.² Buradaki leksik malzeme tarihi Türk dilleriyle kaleme alınmış eserlerden örneklerle artırılabilir; ancak temelde eski kimya konusunu işleyen ve bilhassa bu konuyu ele alan eserlerin ortaya çıkışını Eski Anadolu Türkçesi dönemiyle başlatmak yerinde olacaktır. Bu noktada evvela 'Âşık Paşa'nın kaleme aldığı, bugün Türkiye'deki kütüphanelerde üç nüshası mevcut olan ve en uzun nüshası 83 beyitten oluşan *Kimya Risalesi* karşımıza çıkmaktadır. Şimdiye kadar herhangi Arapça veya Farsça bir metnin temelinde olduğu kanıtlanmadığı için 'Âşık Paşa tarafından kaleme alınan *Kimya Risalesi*'ni konusu eski kimya olan Türkçe telif bir eser olarak değerlendirebiliriz.³ Bu eser bu alanda ilk adım olsa da klasik Osmanlı döneminde bu konu ile ilgili sayıca fazla eser kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de Osmanlı döneminin en önemli eski kimyacılarından sayılan *müellif-i cedid* olarak da bilinen Eşrefzâde 'Ali Çelebi'nin (ö. 1018/1609) *Divân-ı Hikmet* adlı eseridir.⁴

Bu yazıda Osmanlı dönemi eski kimya yazınının en üretken figürlerinden Eşrefzâde 'Ali Çelebi'nin *Divân-ı Hikmet* adlı eserinin en eski tarihli nüshası olan İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda 7016 envanter numarasıyla kayıtlı nüshasının yazı çevirimi ve Türkiye Türkçesine aktarımının yapılması amaçlanmaktadır. Mevzubahis eserin Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde belirlenebildiği kadarıyla on nüshası mevcuttur. Bu çalışma yalnızca bir nüsha temelinde oluşmuş olsa da bu yazıda eserin diğer nüshaları hakkında da bilgi verilecektir. Ardından mevcut nüsha temelinde bu eserden yansıyan örneklerle eski kimya yazınının temel yapısına göz atılacaktır. Ayrıca eserden örneklerle bu nüshanın yazım özelliklerine ve dil bilgisine ilişkin kimi hususlara değinilecektir.

1. Eserin Nüshaları

'Ali Çelebi'nin *Divân-ı Hikmet*'inin bugün Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphaneler de dahil olmak üzere toplam on nüshası mevcuttur. Esasen manzum bir eser olan *Divân-ı Hikmet*'in kimi nüshalarında mensur bir giriş kısmı da bulunmaktadır.

1.1. İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, nu. 7016

Bu nüsha İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda 7016 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Bu yazıda da esas alınan bu nüsha *Divân-ı Hikmet*'in en eski nüshası özelliğini taşımaktadır ve 'İnâyetullâh b. 'Ali tarafından Ocak/Şubat 1601 (h. Recep 1009) tarihinde istinsah edilmiştir. 397 beyitten ve 12 varaktan oluşan bu nüsha Arap yazısının harekeli nesih stiliyle yazılmış olup sayfada 21 satır bulunmaktadır. Diğer nüshalarla mukayese edildiğinde bu nüsha beyit sayısı bakımından eksik bir nüsha olarak kabul edilebilir. Nitekim bu nüshada yer alan şiirler sırasıyla yalnızca ح, ج, ث, ت, ب, ا ve • harfleriyle kafiyelenmiştir.⁵

1.2. Süleymaniye Kütüphanesi, Kara Çelebizade Koleksiyonu, nu. 359/6

Bu nüsha Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Kara Çelebizade Koleksiyonu'nda 359/6 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. *Divân-ı Hikmet*'in bu nüshası içerisinde yer aldığı mecmuanın 45^a-60^a varakları arasında yer almakta olup 1060 tarihinde istinsah edilmiştir. Bu nüsha 540 beyitten oluşmaktadır ve Arap yazısının tâlik stiliyle sayfada 19 satırla yazılmıştır. Bu nüshada yer alan şiirler Arap alfabe sırasına göre

² Burada bahsi geçen terimler için yalnızca bir iki esere atıfta bulunulmakla yetinilmiştir; elbette bu terimlerin geçtiği metinler burada atıfta bulunulan eserlerden çok daha fazladır. Örneğin, Mahmûd al-Kâşgarî'nin *Divânu Luğati't-Türk* ("Türk Şiveleri Lügati") adlı eserinde geçen metallere, minerallere ve kıymetli taşlara ilişkin çeşitli terimler için, bk. Dankoff ve Kelly, III. cilt, 1985, 249.

³ Elbette bu eserin öncesinde yahut belki yine aynı dönemde başka eserler kaleme alınmış olabilir ki bu durum gelecekte yapılacak daha ayrıntılı araştırmaların neticesinde ortaya çıkabilir. 'Âşık Paşa'nın *Kimya Risalesi*'nin üç nüshasıyla karşılaştırmalı tenkitli neşri ve tercümesi tarafımızdan hazırlanmıştır ve yayıma kabul edilmiş olup basım aşamasındadır.

⁴ 'Ali Çelebi'nin hayatı ve eski kimyaya olan ilgisi hakkındaki kimi bilgilere *Mecmû'atü'l-Mücerrebât* adlı eserinden erişilebilmektedir: "[2^a] ⁽¹⁰⁾ammâ bu fakîr ve haķîr ʔalibinden düstân-ı şâdık ¹¹ve yârân-ı muvâfık ile bunca zamân bu fenne mübâseret edüp ba'zı ⁽¹²⁾tarîķ-ı haķķun a' mâl-ı şaķîhinün te' şîrât-ı mu'âyenâ müşâhede olunup ⁽¹³⁾bu 'ilmün haķîkatna ve vücûdına yaķın ve i'tikâdum muķarrer olup ⁽¹⁴⁾bi'z-zarûri tama'-ı gâlib olup kemâlile fütûha ve vuşlata cânib-i ⁽¹⁵⁾haķķdan mirâren işâret vâķı' olduķı sebebeden bu 'ilmün ⁽¹⁶⁾hevesine terk-i memleket edüp diyâr-ı mağrib-i zemine ve Hıta ve Hoten ⁽¹⁷⁾Hindistân ve 'Arab ve 'Acem memleketlerine menzil-be-menzil şehir-be-şehir seyâhat [2^b] ⁽¹⁸⁾eyledüm müteķaddiminün ve müte'aħhîrinün cem' mu'teber kitâbların cem' edüp ⁽²⁾âlimlerinden aķdem ve bu fennün meşhûr müte'arif-i 'azîzlerine gendülerin ⁽³⁾pinhân kılup genc-i firâķında ferâġat etmiş mestûr vâşillarun ġidmetlerine ⁽⁴⁾yüz sürüp 'abd ve raķîķ gibi ġizmet etmekle mertebe-i istihķâķ ⁽⁵⁾bulup her bir 'azîzden ba'zı 'amellerün tarîķları ve mühimmâtı için ⁽⁶⁾in'âm ve ihsanlarına yetişüp ve ba'zı daħı 'azîzlere mülâķi olup ⁽⁷⁾istibdâl-i tarîķıla anlardan daħı nece menâfi-i 'âyd olup bi'ħamdillâh ⁽⁸⁾ve edâta tamâm vuşlat bulup mütesellî olup ġinâ-yı kalb mertebesine ⁽⁹⁾yetişdüm bi'l-âħîr otuz yedi yıl miķdârî ġizmetinden şonra vaķân-ı ⁽¹⁰⁾aşlı taġatturi ve iftirâķi gâlib olup yene vaķana ġelüp te'ehhül olındı." (Princeton University MS Third Series 585, 2^a-2^b).

⁵ Eserin bu nüshası hakkında çok daha ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Artun, 2013, 150.

tamdır; ancak diğer nüshalar göz önünde bulundurulduğunda eksiksiz bir nüsha görünümü arz etmemektedir.

1.3. İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, nu. K.389

Bu nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları Koleksiyonu içerisinde K.389 arşiv numarasıyla korunmaktadır. Nesih yazıyla kaleme alınan *Dīvān-ı Hikmet*'in bu nüshasının 1^b-2^a varakları arasında mensur bir giriş bulunmaktadır ve nüsha toplam 25 varaktan oluşmaktadır. 1080 tarihinde istinsah edilen nüshanın her sayfasında 15 satır bulunmaktadır. Bu nüshanın manzum bölümü 501 beyitten oluşmaktadır.

1.4. İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, nu. K.180/11

Bu nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları Koleksiyonu içerisinde K.180/11 arşiv numarasıyla korunmaktadır. *Dīvān-ı Hikmet*'in bu nüshası içerisinde yer aldığı mecmuanın 56^b-73^b varakları arasında olup 1080 tarihinde istinsah edilmiştir. Şikeste tâlik ile kaleme alınan *Dīvān-ı Hikmet*'in bu nüshasının her sayfasında 19 satır bulunmaktadır. Nüshanın 56^b-57^a varakları arasında mensur bir giriş mevcuttur. Bu nüshanın manzum bölümü 569 beyitten oluşmaktadır.

1.5. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, nu. 3621/1

Bu nüsha Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu'nda 3621/1 arşiv numarasıyla saklanmaktadır. *Dīvān-ı Hikmet*'in bu nüshası içerisinde yer aldığı mecmuanın 1^b-27^a varakları arasında yer almakta olup istinsahı 1105 tarihinde Eflâtun Dede Şeyh Ahmed el-Kadirî tarafından yapılmıştır. Nesih yazıyla kaleme alınan *Dīvān-ı Hikmet*'in bu nüshası 1^b-2^b varakları arasında mensur bir girişi barındırmaktadır ve her sayfa 15 satırdan oluşur. Bu nüshanın manzum bölümü 571 beyitten oluşmaktadır ve eksiksiz bir nüsha görünümü arz etmektedir.

1.6. İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, nu. 9320/3

Bu nüsha İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda 9320/3 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. İstinsahı Hicri 12. asırda tamamlanan bu nüshada her sayfada 29 satır bulunmaktadır. *Dīvān-ı Hikmet*'in bu nüshası içerisinde yer aldığı mecmuanın 28^a-41^b varakları arasında yer almaktadır. Nesih yazıyla kaleme alınan *Dīvān-ı Hikmet*'in bu nüshası 28^a-28^b varakları arasında mensur bir girişi barındırmaktadır. Bu nüshanın manzum bölümü 521 beyitten oluşmaktadır.

1.7. İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, nu. 9334/6

Bu nüsha İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda 9334/6 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. İstinsahı Hicri 12. asırda tamamlanan bu nüshada her sayfada muhtelif sayıda satır bulunmaktadır. Bu nüshada kağıt dikey ve yatay boyutlarda kullanılmış olup nesih yazıyla kaleme alınmıştır. Nüsha içerisinde yer aldığı mecmuanın 43^b-48^a varakları arasında bulunmaktadır. *Dīvān-ı Hikmet*'in bu nüshası mensur bir giriş barındırmaz.

1.8. Mevlana Müzesi, Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi, nu. 2794/4

Bu nüsha Konya Mevlana Müzesi, Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi'ne 2794/4 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Nüsha içinde yer aldığı mecmuanın 28^b-39^a varakları arasında bulunmaktadır. Her sayfada 24 satır bulunan bu nüsha tâlik yazıyla istinsah edilmiştir. Mensur giriş bu nüshada yer almaz.

1.9. Mostar Arşivi, nu. 187/1⁶

Nesih yazıyla kaleme alınan bu nüsha Mostar arşivinde 187/1 arşiv numarasıyla korunmakta olup 25 varaktan oluşmaktadır (İhsanoğlu vd., 2006, 57).

1.10. Österreichische Nationalbibliothek, Cod. A.F. 327

Bu nüsha Avusturya Milli Kütüphanesi'nde A.F. 327 envanter numarasıyla korunmaktadır. *Dīvān-ı Hikmet*'in Viyana nüshası içerisinde yer aldığı mecmuanın 29^b-42^a varakları arasında yer almakta olup 1608-1609 (h.1017) tarihinde istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi bakımından İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar, nu. 7016'dan sonra ikinci en eski nüsha özelliğini taşımaktadır. 571 beyitten oluşan bu nüshanın 29^b-30^a varakları arasında mensur bir giriş bölümü mevcuttur ve bu hâliyle eksiksiz bir nüsha görünümü arz etmektedir.

2. Eski Kimya ve *Dīvān-ı Hikmet*

Eski kimya âlimler tarafından herkesçe anlaşılması beklenmeyen gizli bir ilim olarak kabul edilmiş ve eserlerde de bu amaçla çokça rumuz kullanılmıştır. Sadece bu ilmin ismi için bile esasen eski kimyanın kastedildiği çok çeşitli rumuzlar eserlerde yer almıştır. Bunlardan ilki '*ilm-i kâf*'tır (001. ve 003. beyitler) ve '*kâf ilmi*' anlamına gelmektedir. Burada *kâf* harfi esasen Arapça *kîmiyâ*' sözcüğünün baş harfiyle yapılmış bir

⁶ Bu nüsha maalesef tarafımızca görülemedi.

kısaltmadır. *Dīvān-ı Hikmet*'te geçen *şan* 'at tabiri de yine eski kimyaya işaret etmektedir (120., 131., 225., 314. beyitler). Buna göre cahil olan kimseleri hikmet kapısından reddetmek için eski kimyaya hekimlerin rumuzları bir perde görevi görmüştür (131. beyit). Ayrıca *hikmet* sözcüğü de tek başına eski kimyaya işaret eden rumuzlardan biri olarak bu metinde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre âlimler hikmeti yani eski kimyayı rumuz ile söyler; çünkü bu ilimde edep budur (155. beyit) ve cahil olana eski kimya ilminin keşfi dahi layık değildir (178. beyit).

Eski kimya ilmi herkesçe anlaşılabilir değildir ve bu sebeple bu ilmi cahil kimseden saklamak gerekir. Tabiat ilminin sırları cahile açılmamalıdır, zaten cahil olan kimseye kimya ilmi layık da değildir (062. beyit). Özellikle cahil bir kimse eski kimyaya ilişkin bir şey sorarsa bu ilmi hiç bilmiyormuş gibi davranılması gerekmektedir; zira âlim olan kimse rumuzların keşfini hiçbir şekilde cahil olan kimseye açmaz (080. beyit). Cahil bu ilmi inkar etse de eski kimya bu durumda herhangi bir şey kaybetmez, zaten âmâ bir kimse de güneş ışığının zerresini göremez (119. beyit). Esasen cahil olan kimseyi hikmet kapısından uzak tutmak için bu sanatta hekimlerin rumuzları bir perde işlevi görmektedir (131. beyit). Her durumda cahil ve bilgisiz bir kimseye bu sırrın açılması bilgili geçinen akıllı bir kimseye uygun olmaz (132. beyit). Cahile bu remizlerin açılmamasının sebebi onların edepsiz olmalarıdır ve bu durumun neticesinin de kötülük olabileceğidir (156. beyit). Zaten cahil olan kimseye hikmet ilminin keşfi layık da değildir (178. beyit). Hikmet yani eski kimya ilminde cahilin bedeni yok hükmündedir, hesaba bile katılmaz (205. beyit). Kaldı ki gözünü cehalet perdesiyle karanlık bürümüşken acaba cahil olan kimse iksir âlemini görebilir mi? (282. beyit). Her durumda eski kimyanın remizlerinin gizlenmesine sebep olanlar cahillerdir (306. beyit). Bu ilmin gizli tutulması bu sebeple vaciptir (307. beyit).

Eski kimya açısından mevzubahis metinde gözlemlenen en önemli hususlardan biri esasen temeli Grek eski kimyasına dayanan kimyevi madde ve süreçlere ilişkin rumuz kullanımudur. Bu duruma ilişkin *Dīvān-ı Hikmet*'te çokça örnek bulmak mümkündür. Örneğin, metaller çoğunlukla gök cisimleriyle adlandırılır. 'Güneş' anlamına gelen *şems* ile 'altın' kastedilirken; 'ay' anlamına gelen *kamer* ile 'gümüş' kastedilmektedir. Yine aynı şekilde metnimizde 'Venüs' anlamındaki *zühre* 'bakır' anlamıyla geçerken; 'Mars' anlamındaki *merrîh* de 'demir' anlamında rumuzlu olarak geçer. Metinden birkaç örnek şöyle sıralanabilir: *şems-i maḥlûl* 'ermiş altın' (190. beyit), *şems ü kamer* 'altın ve gümüş' (270. beyit), *kamer-i raṭḥ* 'ıslak gümüş' (311. beyit), *zühre* 'bakır' (151. beyit), *merrîh* 'demir' (151. beyit) ve *akreb* 'kükürt' (238. beyit).

Eski kimya metinlerinde bu ilmin kıymetini gösterebilmek için çokça tarihi olaylara, kişilere ve kimi zaman da ayetlere atıfta bulunmaktadır. Bu metinde de çokça tarihi olay ve kişiye telmihde bulunulmuştur. Hz. İsa'nın diriltici nefesi (013. beyit), Hz. Mûsâ'nın asasını taşa vurması ve su çıkarması hadisesi (012. beyit), Hz. Mûsâ'nın bembeyaz eli (035. beyit), Hz. Dâvûd'un güçlü eliyle çeliği beyaz mum yapması hadisesi (036. beyit), Hz. Süleyman'ın mührü (037. beyit), Hz. Muhammed'in ayı ikiye bölmesi ve parmağından dinî temizlikte kullanılacak suyu akıtması (038. beyit), Hz. Yûsuf'un güzelliği (186. beyit), Ebu Cehl'in cehaleti (230. beyit) ve servetiyle ün salan Bermekiler (320. beyit) bunlardan yalnızca birkaçıdır. Yine metinde Enbiyâ suresi 30. ayete "Her canlı şeyi sudan yarattık" (015, 232 ve 349 numaralı beyitler) ve Âli İmrân suresi 27. ayete "Geceyi gündüze sokarsın." (235. beyit) iktibas yapılmıştır.

3. Metnin Yazım Özelliklerine ve Söz Varlığına Dair Bazı Notlar

Dīvān-ı Hikmet'in 1601 tarihli bu en eski nüshası hem sözcük hem de gramatikal unsur temelinde dönemine ışık tutan öğeleri barındırmasına karşın döneminden farklılaşan yahut ikilik gösteren örnekleri de ihtiva etmektedir. İlgi durumu ekinin ünlüsü hemen bütün metinde yuvarlak ünlülü iken bir örnekte iki kez {+In} şeklinde düz ünlülü olarak harekelenmiştir: *tıflıñ* (198 ve 200). Metinde orijinal yazımında hemze (◌) barındıran çoğu sözcük kimi zaman ye (◌) ile yazılmıştır. Bu duruma örnek olarak şunlar verilebilir: *ḥamāyil* (007), *dāyimā* (055), *dāyim* (116), *ḥāyil* (193) vb. Bildirme durumu eki her üç şekliyle de metnimizde karşımıza çıkmaktadır: *ṭurur* (115), *durur* (109, 113, 115) ve *+dur* (178). Hatta aynı beyitte bildirme eki söz başında hem /t/ ile hem de /d/ ile ötümlü ötümsüz şekilleriyle görülmektedir: *ṭurur* (115) ve *durur* (115). Metinde *duy-* 'duymak' fiiline söz başında hem /d/ ile hem de /t/ ile rastlanmaktadır: *ṭuyar* (118), *duyar* (306) ve *duymayan* (205). Eski Türkçe döneminden beri söz başında korunan /t/ ünsüzüne metinden şu sözcükler örnek olarak sıralanabilir: *ṭokuz* (096, 238), *ṭarılma* (123), *ṭoğar* (195), *ṭoğan* (196), *ṭoñar* (324) ve *ṭoldı* (354, 355). Söz başındaki /t/ ünsüzü şu iki örnekte ötümlüleşmiştir: *dakarlar* (340) ve *dakup* (341). Bu nüshada *gendü* 'kendî' dönüştürme zamirinin yazımına yuvarlak ve düz ünlülü olarak iki farklı şekilde rastlanmıştır: *gendüsi* (057), *gendüyi* (116) ve *gendi* (109). Ettirgen çatı ekinin ünlüsü düz olarak da tanıklanmıştır: *yağdırdı* (090) ve *ëndirdi* (371). Metinde *ur-* fiiliyle kurulan şu ifadeler ilgi çekicidir: *barḳ ur-* 'şimşek çakmak' (245), *başına ur-* 'takmak, giymek' (248), *ateş ur-* 'ateş yakmak' (393). Bu nüshada geçen *başına gey-* 'takmak, giymek' (259) tabiri de *başına ur-* ile aynı anlamdadır. Metinde geçen *odlara yan-* 'ateşlerde yanmak' (262) ve *oda yan-* 'ateşte

yanmak' (344) ifadelerinde *yan-* fiilinin valenz (istem) olarak bulunma durumu eki yerine yaklaşma durumu ekini aldığı gözlenmektedir.

4. Metnin Yazı Çevirimi ve Tercümesi

Bu bölüm bu yazının da temelini oluşturan metnin yazı çeviriminin yapılmasını ve hemen karşısında Türkiye Türkçesine tercümesini ihtiva etmektedir. Eski kimya metinlerinin hem rumuzlu ifadelerle sıklıkla yer vermesi hem de metnin Arapça ve Farsça sözcükleri yoğun olarak barındırması sebebiyle günümüz Türkçesine yapılan çeviri mühim bir gereklilik olarak görülmüştür. Metnin Türkiye Türkçesine çeviri kısmı mevcut olduğundan bir makale olarak planlanan bu çalışmada ayrıca sözlüğe gerek duyulmamıştır.

İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar 7016

1^b

bî'smî'l-lâhî'r-raḥmanî'r-raḥîm

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla

001 esrâr-ı 'ilm-i kâfî êtdüm cihâna ifşâ
bu gizli sırrı kıldum gün gibi âşikâra

Kâf ilminin sırlarını dünyaya duyurdum. Bu gizli sırrı gün gibi belli ettim.

002 tâlib olan bu sırrı keşf edeyin dârise
ism-i 'alîmi êtsün evrâḳ-ı dilde inşâ

Talip olan (kişi) bu sırrı keşfedeyim derse Allah'ın adını gönül sayfalarında inşa etsin.

003 nûr-ı 'alîm ederse mir'ât-ı ḳalbini şâf
câm-ı cihân-nümânun sırrı olur hüveydâ

Allah'ın nuru kalbinin aynasını saf ederse Cem'in kadehinin sırrı apaçık olur.

004 ol vaḳt⁷ zühre ile mirriḳe nâzır olsun
teşliş olsa tesdîs olur maḳâm-ı cevzâ

O zaman Venüs ile Mars'ı gözlemlesin. Bunların arasında 120 derecelik mesafe olursa ikizler burcu 60 derecelik açıda bulunur.

005 burc-ı ḳamelde olsa şems ü ḳamer muḳârîn⁸
vâşıl olur 'uṫârîd keyvân-ı sa'da ra'nâ

Güneş ve ay koç burcunda birleşirse Merkür uğurlu Satürn'e pekâlâ ulaşır.

006 nâmını müştêrinün levḫ-i raşâşa yazsun
evzâ'mı kevâḳib êtdükçe böyle peydâ

Yıldızlar vaziyetlerini böyle ortaya çıkardıkça Jüpiter'in adını kurşun nesneye yazsın.

007 bu levḫi eylerise cân boynuna ḳamâyîl
bu ḳırz-ı cânı ḳılsun câhil gözünden ihfâ

Bu nesneyi can boynuna muska eylerse canın sığındığı bu yeri cahilin gözünden gizlesin.

008 esrârî 'ilm-i kâfün keşf olur kişiye
ḳâf-ı ḳanâ'at içre gönlini êtsün 'anḳâ

Kâf ilminin sırları kişiye açılır. Kanaat sahipliği içerisinde gönlinü Anka etsin.

bî'smî'l-lâhî'r-raḥmanî'r-raḥîm

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla

009 eyle mirriḳe zühreyi teşliş
olsa şemsün ḳarîni bedr-i dücâ

Karanlık ay Güneş'e yaklaşırsa Mars'a Venüs'ü 120 derecelik mesafede bulundur.

010 müştêrî ḳall olur 'uṫârîdile
zuḳâle vâşıl olsa necm-i hüdâ

Hidayet yıldızı Satürn'e ulaşır Jüpiter Merkür ile ayrışır.

011 'âḳd-i pervîni ḳall eder sevrî
kevkeb-i dürrî olsa şems-i duḳâ

İnci gibi parlak yıldız kuşluk vakti güneşi olsa ülker burcunun yedi yıldızı boğa burcunu çözer.

⁷ Yz. vaḳtî.

⁸ Yz. muḳârîn.

- 012 ağıdurdı zülâli kudretile
taşa ursa ‘aşasını mûsâ
Mûsâ esasını taşa vursa o kuvvetle saf suyu akıttı.
- 013 tîb eder tîni kudret-i haqlıla
nefha-ı rûh-ı mu‘ciz-i ‘isâ
ve lehu eyzan
Îsâ’nın muciz ruhunun diriltici nefesi Allah’ın kudretiyle çamuru güzelleştirir.
- 2^a
bi’smi’l-lâhi’r-raḥmani’r-raḥîm
Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla
- 014 cevheri âbdâr ederse nedâ
nûr olur pertevile arz u semâ
Çiy kıymetli taşı parlatırsa o ışıkla yer ve gök aydınlanır.
- 015 ve mine’l-mâ’i külle şey’in hayy⁹
cümle eşyâyı mâ eder ihyâ
“Ve her canlıyı sudan yarattık.” Su her şeyi canlandırır.
- 016 mîvesi zâhir olmaz ezhârı
mâ ile olmasaydı neşv ü nemâ
Su ile yetişip büyümeseydi, çiçeklerin meyvesi ortaya çıkmazdı.
- 017 nûrı bir cevher etdi rabb-i kadîm
şuver-i ‘âlem olmadın peydâ
Ezelî Allah âlemin suretleri ortaya çıkmadan ışığı kıymetli bir taşa çevirdi.
- 018 dürr-i meknûnı ‘arş mâ etdi
nâr ile zâhir oldu arz [u] hevâ
Feleklerin en üstündeki felek mahfazalı parlak inciye suya çevirdi. Toprak ve hava ateş ile meydana çıktı.
- 019 şafha-ı mâya kâtib-i kudret
hikmet esrârın eyledi inşâ
Allah suyun yüzeyine hikmetinin sırlarını inşa etti.
- 020 cevher-i arzı mâda ḥall etdi
çekdi menşûr-ı kudrete tuğra
Toprağın özünü suda eritti. İktidar fermanına tuğra koydu.
- 021 nuṭfe-i âdem oldu mâ-ı mehîn
arzını mânûn eyledi a’zâ
Önemsiz su insan menisi oldu. Suyun toprağını organ eyledi.
- 022 mi’desinde gıdayı taḥl etdi
nârı nûr-ı tabî’at eyledi mâ
Midesinde gıdayı pişirdi. Su, ateşi tabiatın ışığı eyledi.
- 023 cigeri kıldı âlet-i taḫtîr
kaṭarât-ı gıdayı aldı kuvâ
Çiğeri damıtma aleti yaptı. Kuvvetler gıda damlalarını aldı.
- 024 aldı nâr yetti ‘anâşırını
kaldı qar’-ı merârede şafra
Ateş yedi unsurunu aldı. Öd kesesinin imbiğinde safra kaldı.
- 025 dem-i süryânî eyledi talṭîf
etdi şifl-i keşifini sevdâ
Süryani kamı yumuşattı. Koyu tortusunu seveda eyledi.
- 026 rûh-ı hayvânî eyledi demden
Varlıkların canını kandan eyledi. Hafif hafif esen

⁹ Enbiyâ 30: Ve ce’alnâ mine’l-mâi küllü şey’in hayy [= Her canlı şeyi sudan yarattık].

- kıldı bād-ı nesimi rūḥa gıdā
027 oldı ḡāyet laṭifī nūr-ı baṣar
cism-i insānı eyledi bīnā
028 demi dūhn eyledi sirāc-ı dile
vērđi ṣem‘-i ḡayāta nūr-ı ziyā
029 kākūlin eyledi duḡānından
mūlerin ētdi sūnbūl-i sārā
030 ma‘den ētdi kelāmı cevherine¹⁰
ḡudretin ḡāhir ētdi ṣun‘-ı ḡudā
031 ētdi bir ḡatre mādan insānı
kıldı kenz-i ḡāḡāyık-ı eṣyā
032 ādemi ḡikmete miṣāl ētdi
ḡalıḡa ṣad-hezār ḡamd u ṣenā
033 noḡṡa-ı māyı bir kitāb ētdi
‘ilm-i iksiri eyledi imzā
2^b
034 ḡilḡat-i ādemile anladılar
‘ilm-i mūsāyı ‘āḡıl u dānā
035 nūr-ı ‘ayne‘l-yaḡin-i ḡikmetdür
yed-i beyzā-yı ḡazret-i mūsā
036 yed-i ḡudretle ḡazret-i dāvūd
kıldı pūlādı ṣem‘-i beyzā
037 cevher-i ḡātem-i sūleymānı
oldı kenz-i cevāhir-i esmā
038 barmaḡından aḡıtdı mā‘-ı ṡahūr
ētdi ṣaḡḡu‘l-ḡamer resūl-ı ḡudā
039 bunca āyāt-ı beyyināt ile
ḡoremez nūr-ı ḡudretin a‘mā
040 ibn-i sīnā bu denlū fazlı ile
‘ilm-i iksiri bilmedi aṣlā
041 inḡilāb-ı ‘anāṣıruḡ sırrın
ḡösterürken besāyit-i eṣyā
- rūzḡarı cana ḡıda etti.
Gözün nuru ḡayet ḡuzel oldu. İnsan bedenini
ḡörücü kıldı.
Kanı ḡönül mumuna yaḡ eyledi. ḡayat mumuna ışıḡ
verdi.
Perḡemini dumanından eyledi. Hālis sūmbūl saḡ
tellerini yaptı.
Sözü özüne maden etti. Allah‘ın yaratması ḡücünü
meydana çıkardı.
Bir damla sudan insanı yarattı, yaratılmış olan her
ṣeyin ḡakikatlerinin hazinesi kıldı.
İnsanı sırra örnek kıldı. Yaradana yüz bin minnet ve
övḡü!
Su noktasını bir kitap etti. İksir ilmini imza eyledi.
Ālim ve akıllı kimse(ler) Mūsā ilmini insanın
yaradılıṣıyla anladılar.
Hz. Mūsā‘nın bembeyaz eli ḡikmetin ḡözle
ḡörülebilir ışığıdır.
Hz. Dāvūd ḡüçlü eliyle ḡeliḡi beyaz mum yaptı.
Sūleyman‘ın mührünün cevheri en yüce cevherlerin
hazinesi oldu.
Allah‘ın resülü ayı ikiye böldü, parmaḡından dinî
temizlikte kullanılacak suyu akıttı.
Bunca apaḡık ayetlerle âmā kudretinin ışığını
ḡoremez.
İbn-i Sīnā bu denli meziyetiyle iksir ilmini asla
bilmedi.
Unsurların dönüṣümünün sırrını basit ṣeyleri
ḡösterirken.

¹⁰ Yz. cevherini.

- 042 ‘abdı ‘ağd-ı revâyiğ eyleriken
sırr-ı hikmetle tâlib-i ednâ *En alçak talip hikmet sırrıyla insanı güzel kokularla bağlarken.*
- 043 kudretin zâhir êtdi şun‘-ı hekim
eyledi sırr-ı hikmetin ihfâ *Hekimin eseri kudretini gösterdi. Hikmetin sırrını gizledi.*
- 044 âdemi êtdi ‘âlim-i aşgar
‘âlimi êtdi nüşâ-i kübrâ *İnsanı en küçük âlim etti. Âlimi insan-ı kâmil etti.*
- 045 kıldı iksiri ‘âlemi câmi‘
eyledi nûr-ı hikmete meclâ *İksiri dünyayı bir araya getirip hikmet nuruna ayna yaptı.*
- 046 mâda hâll êtdi cevher-i arzı
oldı nûrânî esfel-i a‘lâ *Toprağın cevherini suda eritti. En aşağıda olan nurlu oldu.*
- 047 kudretin gör ki nâr-ı enseble
nûr ile taldı vâdî-yi sinâ *Münasip ateşle kudretini gör ki Sînâ vadisi nur ile doldu.*
- 048 nârı ağız-ı şecerde zâhir eden
êtdi mûsâ ‘aşâsın ejderhâ *Yeşil ağaçtan ateşi ortaya çıkaran Mûsâ’nın esasını yılan yaptı.*
- 049 nîle garğ êtdi kavm-i fir‘avnı
yağdı nâr-ı ‘azâba şubh u mesâ *Firavun’un kavmini Nil’e batırdı. Sabah akşam azap ateşinde yaktı.*
- 050 cümle ecsâdı mâda hâll êtdi
oldı cümle gubârı kils ü hebâ *Bütün maddeleri suda eritti. Bütün tozu kireç ve heba oldu.*
- 051 tıynetinde olan leţâfetile
oldı maḥlûl sāğar-ı şaḥbâ *Yaradılışında olan incelikle şarap kadehi eridi.*
- 052 yağdı nâr-ı ‘azâba her birini
kıldı âtûn-ı hikmeti me’vâ *Her birini azap ateşinde yaktı. Hikmet ocağını mesken kıldı.*
- 053 mâda millḥ-i remâdı hâll êtdi
nâr ile oldı lâle-i ḥamrâ *Kül tuzunu suda eritti. Ateş ile kırmızı gelincik oldu.*
- 054 fetḥ-i bâb-ı tılsım-ı hikmetile
zâhir oldı ḥazâyin-i hükemâ *Hikmet tılsımı konusunun açılmasıyla hekimlerin hazineleri meydana çıktı.*
- 3^a
bî’smî’l-lâhi’r-raḥmani’r-raḥîm *Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla*
- 055 mektûm olan ‘amel bu ki tedbîr-i mâ êdüp
hâll êde mäsını cevher-i arzını dâyimâ *Gizlenen iş budur ki suyu kimyasal işleme tabi tutup toprağın cevherini suyu daima eritsin.*
- 056 mâ ile arzı hâll-i ṭabî‘iyyeye eyletmedin
teklis êderse cevherini nâr eder hebâ *Su ile toprağı doğal çözünürlüğüne getirmeden kireç durumuna getirirse cevherini ateş heba eder.*
- 057 mâ-ı ilâhî şıbg-ı ilâhî degil midür
arzını nâra yağmaya gündüsi nâr ola *Allah’ın suyu Allah’ın boyası değil midir? Toprağını ateşte yakmasın, kendisi ateş olsun.*

- 058 nārıla arzı mā'-ı ilāhī hevā eder
taltif eder hevāsını nūrıla dāyimā
*Allah'ın suyu ateşle toprağı hava eder. Havasını
ışıkla daima yumuşatır.*
- 059 rūhānī nār ile yaqar cismi cevherin
yandukça şem' gibi vürür 'āleme ziyā
*Manevî ateş ile maddeyi ve özünü yakar. Yandıkça
mum gibi dünyaya ışık verir.*
- 060 teklis eder mi hark-ı şalāhıla cevheri
hark-ı fesādıla hāceri kils eder gedā
*İyi yakmayla cevheri kireçleştirir mi? Yoksul kötü
yakmayla taşı kireç eder.*
- 061 mā'-ı ilāhīdür vesāh-ı arzı pāk eden
nār-ı tabī' idür veren ol cevhere ziyā
*Toprağın kirini temizleyen Allah'ın suyudur. O
cevhere ışık veren doğal ateştir.*
- 062 nādāna açma sırrını nār-ı tabī' atur
lāyık olur mı cāhil olan şahşa kimya
ve lehu eyzan
*Tabiat ateşinin sırrını cahile açma. Cahil olan
kimseye kimya layık mıdır?*
- bi'smī'l-lāhi'r-raḥmani'r-raḥīm
Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla
- 063 ḥall eder cismini gubār eyler
şahreden cārī olsa āb-ı şafā
Berrak su kayadan aksa cismini eritir toza çevirir.
- 064 şadefün dürrin ābdār eyler
bahra düşse şü'a-ı tāb-ı şafā
*Berrak ayın ışını denize düşse sedefin incisini
parlatır.*
- 065 kameri bedr eder hilāl olsa
pertev-i nūr-ı āfitāb-ı şafā
*Berrak güneşin ışığının parıltısı ayı yeni ay olsa
dolonaya çevirir.*
- 066 vērdir ezhār-ı bāga neşv ü nemā
nūr-ı şemsile mäh-ı tāb-ı şafā
*Berrak ay ışığı güneşin ışığıyla çiçek bahçesini
gelişip büyüttü.*
- 067 verd-i bāğ-ı leṭāfetün varağı
faşl-ı gülde okur kitāb-ı şafā
*İncelik bahçesinin gülünün yaprağı gül mevsiminde
sefa kitabı okur.*
- 068 gül gül oldu kızardı gül yanağı
lāle şundı meger şarāb-ı şafā
*Gül gül oldu, gül yanağı kızardı. Halbuki lāle sefa
şarabı sundu.*
- 069 tāb-ı şemsile pür şafā oldu
şişe-i goncede gülāb-ı şafā
*Berrak gül suyu gonca şişesinde güneşin ışıltısıyla
parıladı.*
- 070 kadeh-i gülde olmağın teşmī'
dürr-i jāle olur serāb-ı şafā
*Çiy tanesinin incisi gül kadehinde bal mumuna
batırıldığında berrak serap olur.*
- 071 dürr-i meknūnı ḥall eden ṭālib
etti simābı la'l-i nāb-ı şafā
ve lehu eyzan
Mahfazalı inciye eriten talip cıvayı parlak safi lāl etti.
- 3^b
bi'smī'l-lāhi'r-raḥmani'r-raḥīm
Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla

- 072 bu arzı māyı cem' etseñ hācer olur hāmīr-āsā
bu tīn-ı hīkmetūñ aşlı hāmīridi ezel gūyā
Bu toprağı suyu bir araya getirsen taş hamur gibi olur, bu hikmet çamurunun aslı halbuki ezelden beri hamurdu.
- 073 hācer bu mā'-ı 'azbıla türāb-ı esved olurken
olur nār-ı ṭabī'atla serāser bātını hāmra
Taş bu sıcak suyla kara toprak olurken, doğal ateşle içi baştan başa kızıl olur.
- 074 sürer fir'avn-ı evsāhı meger mūsāyı hīkmetden
görün ḥabīb-i sevādından zūhūr eyler yed-i beyzā
Halbuki Firavun'un pislığı Mūsā'yı hikmetten uzaklaştırır. Karanlık dostundan ortaya çıkan bembeyaz eli görün.
- 075 hācer bu māyıla saḥḥ olsa ṭabī'at-ı nārı ṭabḥ eyler
olur yāḳūti bir cevher ki olmaz la'l aña hem-tā
Taş bu suyla dövülürse ateşin tabiatını pişirir. Yakuta ilişkin öyle bir cevher olur ki ona lâl denk olmaz.
- 076 yaḳarsañ nār-ı 'unşurla ziyāsi durmadın artar
'aceb yāḳūti cevherdür od etmez cismini ifnā
Unsurların ateşiyle yakarsan ışığı durmadan artar. Yākuta ilişkin acayip bir cevherdir, ateş cismini yok etmez.
- 077 ruṭūbetle n'ola tartīb olursa ṭab'ı yābisden
sevādı zāhir olmazdı mizācı olmasa sevda
Mizacı rutubetsizlikten rutubetlendirilirse ne olur? Mizacı sevda olmasa karalığı ortaya çıkmazdı.
- 078 yā ḳaḳnūsdur ki cismi yaḳar nār-ı ḥaṭab birle
ḥekīm şun' eder mā'-ı maṭar birle külin iḥyā
Yahut odun ateşi ile cismi yakan Kaknus kuşudur. Hekim yağmur suyuyla külünü yeniden canlandırır.
- 079 dem-i āhūya ḡarḳ olmuş şanasın nesr-i ṭāyirdür
yā od deryāsına düşdi semender gibi bī-pervā
Sanırsın ceylan kanına batmış kartal burcunun en parlak yıldızıdır, yahut Semender gibi ateş denizine korkmadan düştü.
- 080 temālīḥ ve tesāḳiden şorarsa bu 'ilmi¹¹ ṭanuma
açar mı cāhile keşf-i rumūz-ı hīkmeti dānā
ve lehu eyzan
bī'smī'l-lāhi'r-raḥmani'r-raḥīm
*Tuzlamaları ve sulamaları sorarsa bu ilmi tanıma. Âlim hikmet rumuzunun keşfini (hiç) cahile açar mı?
Esirgeyen ve başıslayan Allah'ın adıyla*
- 081 dār-ı hīkmetde mübtelā olana
eyle nār-ı ḥekīmi dār-ı şifā
Hikmet evinde mübtela olana hekim ateşini hastahane eyle.
- 082 zehebūñ ref' eder seḳāmetini
cesedin ṭāhir etse nār-ı şifā
Şifa ateşi cismini temizlese altının bozukluğunu ortadan kaldırır.
- 083 etdi sīmāb üsrübi şāni'
cümle ecsāda cūybār-ı şifā
Şifa nehri bütün cisimlere Allah kurşunu cıva etti.
- 084 'abd-ı recrācuñ etdi ezhārın
bāḡ-ı hīkmetde nev-bahār-ı şifā
Şifanın ilkbaharı hikmet bahçesindeki çiçeklerini cıva etti.
- 085 seylaḳūnıla lāle-reng oldı
Şifanın altın işlemeli kümbetinin güneş şeklindeki

¹¹ Yz. 'alā.

- şemse-i tāk-ı zernigār-ı şifā süsleme motifi zincifre ile kırmızı oldu.
- 086 kıana döndi dem-i gāzāle ile Şifanın lâle bahçesi dışı geyik yavrusunun kanıyla bāde-gün oldu lâlezār-ı şifā şarap renkli oldu, kana döndü.
- 087 hūn-ı ‘aşıkla lâle-gün etdi Şifanın nakışı sündüs kumaşından elbiseyi âşığın cāme-i sündüsin nigār-ı şifā kanıyla kırmızı etti.
- 088 çeşm-i merrihe döndi kıanıla Şifanın gül yanaklısının sarhoş gözü kanla kızıl nergis-i mest-i gül ‘izār-ı şifā gezegenin gözüne döndü.
- 089 kıanlı yaşlar akıtdı çeşminden Hikmet bahçesindeki şifa bülbülü gözünden kanlı bāğ-ı hikmetdeki hezār-ı şifā yaşlar akıttı.
- 4^a
- 090 dehre bārān-ı hūnı yağdırdı Şifanın parlak şimşeginin hançeri dünyaya kan hançer-i barķ-ı tâbdār-ı şifā yağmuru yağdırdı.
- 091 merdüm-i dīdesini yakūtun Yakutun göz bebeğini şifanın şahlara layık olan iri eyledi dürr-i şahvār-ı şifā taneli inciye çevirdi.
- 092 nār-ı şemsile dürrini şadefün Güneşin ateşiyle sedefin incisini şifa küpesinin lâli eyledi la‘l-i gūşvār-ı şifā etti.
- 093 hācer-i la‘li ābdār eyler Şifanın parlak ışığının parıltısı lâl taşını parlak pertev-i tâb-ı ābdār-ı şifā eyler.
- 094 za‘ferān hādīdi hāll edicek Safran demiri eritince bakır pasının suyu şifanın mā‘-ı cengār olur medār-ı şifā vesilesi olur.
- 095 şülüş-i mā‘-ı hālīd olsa hādīd Ebedî suyun üçte biri demir olsa, üçte ikisi şifa şülüşānı hāmīr-i nār-ı şifā ateşinin mayasıdır.
- 096 tokuz emşāli mā‘-ı şa‘rıla Dokuz tane onun benzeri ince su ile kimya ‘aķd olur kīmyā-şi‘ār şifā yapısındaki şifa birbirine karışır.
- 097 şülüş-i mā beyāz eder varāķı Suyun üçte biri madeni levhayı beyaz eder, şifa şülüşānı hāmīr-i nār-ı şifā ateşinin mayası ise üçte ikisini.
- 098 oldu iklīl-i cevher-i iksīr İksir ceoherinin tacı şifa tacına malik olan hakanın tacı oldu.
- 099 oldu naķş-ı nigīn-i hātem-i cūd Cömertlik mührünün yüzüğünün işlenmesi şifanın nām-ı iksīr-i nāmdār-ı şifā şöhretine malik olan iksirin adı oldu.
- 100 eyledi mā‘-ı hālīdi kādir Şifa zamanının ölümsüzlük veren suyu ebedî suyu āb-ı hayvān-ı rüzīgār-ı şifā muktedir eyledi.
- 101 hāşr-ı ecsādı eyledi şāni‘ Allah maddelerin bir araya getirilmesini şifanın toz kenz-i esrār-ı hākīsār-ı şifā toprak içinde kalmış olan sırlarının hazinesi eyledi.

- 102 kıldı emvât-ı 'âlemi ihyâ
rûh-ı cân bahşıla bahâr-ı şifâ Şifa baharı gönül ruhunun ihsanıyla ölüler âlemini diriltti.
- 103 oldu mâ' a'l-hayât rûh-efzâ
gevher-i kân-ı gūhisâr-ı şifâ Şifa dağının maden yatağının cevheri ruha canlılık veren hayat suyu oldu.
- 104 oldı semmî'l-efâ'î âb-ı hayât
bâd-ı zehr oldı zehr-i mâr-ı şifâ Engerek yılanlarının zehri hayat suyu oldu. Şifa yılanının zehri zehir rüzgarı oldu.
- 105 la' l ü yâkūt-ı cevher-i ikilil
gevher-i tâc-ı şehryâr-ı şifâ Tacın cevherinin yakut ve lâli şifa hükümdarının tacının cevheri(dir).
- 106 cevher-i neyyireyni êtdi hüdâ
mâ' -ı seyfile zūlfikâr-ı şifâ Allah güneş ve ayın cevherini kılıcın suyuyla şifanın zūlfikarı yaptı.
- 107 'abd-ı recrâcî eyledi cevher
dânesin kıldı bî-şümâr-ı şifâ Cıvanın kaynaşmasını cevher eyledi, tanesini şifa sayısız kıldı.
- bî'smî'l-lâhî'r-raḥmanî'r-raḥîm Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla
- 108 meyyit-i cesedi mâ' -ı ilâhî êder ihya
göstermeğiçün halka bugün mu 'ciz-i 'isâ İsa'nın mucizesini bugün halka göstermek için ölmüş insan cesedini Allah'ın suyu diriltir.
- 109 gendi ölicecek cismi döner 'azm-ı remîme
her cevher-i ferdinde durur rûh-ı mesîhâ Kendi ölünce cismi çürümüş kemiğe döner. Maddenin her en küçük parçasında İsa'nın ruhu vardır.
- 4^b
- 110 görsün dēyü kabrinde şevâbıla 'azâbın
tâ ḥaşra degin cevher-i ferdin êder ihyâ Kabrinde sevapla azabını görsün diye ta kıyamet gününe kadar maddenin en küçük parçasını diriltir.
- 111 bu nev' hayâtıla görür kabir 'azâbın
ḥayy eyler anı ḥaşra degin ḥayy-ı tūvânâ Bu tür hayatla kabir azabını görür. Her şeye gücü yeten Allah onu kıyamet gününe kadar diriltir.
- 112 meyyit-i cesedün rûhı hayât-ı ebediden
naşşıla bilür ḥayy idügin 'âkıl u dânâ Âlim ve akıllı kimse(ler) ölü cesetlerin ruhunun edebi hayattan diriltildiğini delil ile bilir.
- 113 bir cevher-i yâkūtî durur cismi ki hergiz
bir zerresini nâr-ı ḥacîm êdemez ifnâ Cismi bir yakutî cevherdir ki asla bir zerresini hacimli ateş yok edemez.
- 114 kabrinde iken baksa idün cismi görünmez
bil cevher-i ferdiyile görür 'azâbını ammâ Kabrinde iken baksaydın cismi görünmez; ama azabını maddenin en küçük parçasıyla gördüğünü bil.
- 115 nefsinde durur cismi nihâyet göremezsın
ḥikmet bu ki kabrinde tūrur gitmedi aşlâ Cismi nefsindedir en sonunda göremezsın. Hikmet budur ki kabrinde asla gitmedi.
- 116 bir cisim keşif olsa görünür göze dâyim
gâyetde laṭîf olsa êder gendüyi ihfâ Bir cisim yoğun olsa daima göze görünür. Gözle görülecek maddi bir varlığı olmazsa kendisini son derece gizler.

- 117 zerrâtı göre gölge olıcağ göremezsın
gün şu 'lesine karşı olur her gişi bînâ
Zerreleri göresin, gölge olunca göremezsın. Her
gören kişi güneş ışığına karşı olur.
- 118 bu remzi tıyar keş-i kûbûr eyleyen 'âşık
'ârif olanuñ şübhesi olmaz buña kaç'â
Kabirleri keşfeden âşık bu imayı duyar. Arif olanın
buna asla şübhesi olmaz.
- 119 bu 'ilme n'ola câhil olan eylese inkâr
gün şu 'lesinüñ zerresini göremez a'mâ
ve lehu eyzan fi-kâfiyeti'l-bâ'
bi'smî'l-lâhî'r-raḥmanî'r-raḥîm
Esirgeyen ve bağıslayan Allah'ın adıyla
- 120 bu şan'atı aşıla beyân eyledi râhib
taş'idile tıbhına olıruz dedî tãlib
Rahip bu sanati aslıyla beyan etti. Buharlaştırmasına
ve kaynatılmasına talip olunuz dedi.
- 121 ḥall ét ḥaceri nâr-ı tabî'atıla saḥḥ ét
taş'id edicek cevher-i mâsî ola gâlib
Taşı doğal ateşle çöz, döverek ez. Kızdırarak
buharlaştırınca suyun cevheri üstün gelsin.
- 122 şiflini atıp mâsını al nârıla tıbh ét
bu mâyı alup mâ'-ı ilâhî eyleye tãlib
Tortusunu atıp suyunu al ateşle pişir. Talip olan bu
suyu alıp Allah'ın suyu eylesin.
- 123 ta'fine koyup tül-ı zamânıla tırilma
şabrıla olur tãlibine fetḥ-i me'tãlib
Çürümeye bırakıp zamanın uzunluğu ile ilgiyi
kesme. İstemenlerin gerçekleşmesi talibine sabır ile
olur.
- 124 ta'finle tã cümle şuyı münce mid olsa
nârıla kıtâl eyleye mâ olmaya hârib
Çürümeyle ta bütün suyu içine çekse, ateşle
öldürsün suyu kaçmasın.
- 125 tıbh étme gile bulsa hevâ gibi le'tâfet
nârı ḥacerüñ rûhına mânüñ olsa gâlib
Pişirmeyle maddi varlığı hava gibi gözden kayboldu,
suyun ateşi taşın ruhuna üstün gelse.
- 126 nârıla hevâ arzıla mâ münce mid olsa
nârından alur revnaḥ-ı şıbgını 'acâyib
Ateşle hava toprakla su donsa, tuhaftır boyasının
parlaklığını ateşinden alır.
- 127 nârıla şıbg dühni eder kils-i muḥammer
rûhıla cesed nefisle olduḡça muşâhib
Ruhla ceset nefisle sohbet arkadaşı oldukça, ateşle
boya yağı kıpkırmızı kireç eder.
- 5^a
128 bātındaḡı şıbgıla olur zârî tesvîd
tesvîd olıcağ zâhir olur şıbg-ı garâyib
İçteki boyayla karartma akar. Kararınca garip boya
ortaya çıkar.
- 129 mürdegân olur teşvîh ile müşerrir-i kâhir
her bir cesedi tãhir eder budur 'acâyib
Ölüler çirkin işle kötü şöhretli günahkar olur.
Tuhaftır ki her bir cesedi temizler.
- 130 her bir cesedi ḥall eden erkân-ı ḥacerle
aḅlar nê imiş ḥâlîde remz étdüḡi râhib
Taşın esaslarıyla her bir kimyasal maddeyi eriten,
rahibin ima ettiḡi edebînin ne olduḡunu anlar.
- 131 redd étme giçün cãhili ḥikmet kãpusından
remz-i ḥükemâ eyledi bu şan'ata ḥâcib
Cãhili hikmet kãpusından reddetmek için bu sanata
hekimlerin remzi perde kaldı.

- 132 açmak dilese cāhil ü nādāna bu rāzı
dānā geçinen 'ākile olmazdı münāsib
ve lehu eyzan
bi'smi'l-lāhi'r-raḥmani'r-raḥīm
Cahil ve bilgisiz kimseye bu sırrı açmayı dilese bilgili
geçinen akıllı kimseye uygun olmazdı.
Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla
- 133 zehab-i kavmi ḥall eden tālib
oldı kenz-i ḥaḳāyika rāḡib
Kavmin altınını eriten talip hakikatlerin hazinesine
düşkün oldu.
- 134 ḥall u 'aḳd olmadın şafāyıla
ḳanduḡ olmaz leṭāfeti ḡālib
Saflıkla çözme ve kaynaşma olmadan şekerin
yumuşaklığı üstün gelmez.
- 135 ādem-i ḥikmet oldı mā' -ı mu'ayyen
nūrına nārı olmadın ḡālib
Hikmet insanı ışığına ateşi üstün gelmeden belirli su
oldu.
- 136 ḥall olan mā buḡārı ebr olsa
baḡruḡ olur buḡārını cālib
Çözünen su buharı bulut olsa denizin buharını kendi
tarafına çeker.
- 137 arz u mānuḡ ṭabī' i mizānın
bilmez 'ilm-i ḥisābıla ḥāsib
Toprak ve suyun doğal ölçüsünü hesap edici hesap
ilmiyle bilmez.
- 138 imtizāc-ı 'anāşırḡ rūḡı
oldı rūḡānı cevher-i rāsib
Unsurların uyuşmasının ruhu maddi ve cismani
tarafı olmayan dibe çöken cevher oldu.
- 139 böyle nūrānı bir cesed olmaz
nārıla ṡābit olmasa hārib
Kaçan ateşle sabit olmasa böyle temiz bir kimyasal
madde olmaz.
- 140 cilve eyler 'arūsı zāhir olur
olmasa zıll-ı zāyili ḥācib
Geçen gölgesi perde olmasa cilve eder gelini ortaya
çıkır.
- 141 ḡavsıla inbisāṭa mānı' olur
cesed-i cevher olmasa zāyib
Cevherin kimyasal maddesi erimese suya batmayla
yayılmaya engel olur.
- 142 ṭāli' olmaz ufuḳda bedr-i münir
kevkeb-i dürri olmasa ṡāḳib
İnci gibi parlak yıldız karanlığı delip geçmese parlak
ay ufukta doğmaz.
- 143 nūr-ı şems etdi dehrden işrāk
oldı bedr hilāl iken ḡārib
Güneşin ışığı dünyadan doğup etrafı aydınlattı. Ay,
yeni ay iken battı.
- 144 çekdi menşūr-ı ḥikmete tuḡrā
oldı behrāma müşterī kitāb
Hikmet fermanına tuğra koydu. Mars'a Jüpiter kitap
oldu.
- 145 gördi aşnām-ı deyr-i eflākı
açdı esrār-ı ḥikmetin rāhib
Göklerin kilisesinin putlarını gördü. Rahip hikmetin
sırlarını açtı.
- 146 rūmda feylesūf-ı 'ālem olan
oldı bunca merātibi rātīb
Anadolu'da dünyanın filozofu olan bunca
mertebeleri tertip edici oldu.

- 147 hürmis-i hikmet-i herāmisīye
oldı esrār-ı ‘ilmile sārīb
Hermeslik hikmetinin Hermes’i ilim sırlarıyla gezgin oldu.
- 148 kuvvet-i faẓlın eyledi izhār
oldı gözden kuvā gibi ğāyīb
ve lehu eyẓan
Lutfun kuvvetini açığa çıkardı. Kuvvetler gibi gözden kayboldu.
- bi’smī’l-lāhī’r-raḥmanī’r-raḥīm
Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla
- 149 almağa zıllın nuḥāsūñ ceḥd edüp eyler taleb
eyledi bī-zıll nuḥāsı kīmyā kādır çalab
Bakırın gölgesini almaya çabalayıp talep edin. Her şeye gücü yeten Allah gölgesiz bakırı kimya etti.
- 150 zıbağ alur bu nuḥāsūñ zıllını tedbīr ile
zıbağ maḥlūl eyler zūhreyi aḥmer-i zeheb
Cıva bu bakırın gölgesini kimyasal işleme tabi tutarak alır. Cıva kırmızı altın bakırı eritir.
- 151 zıllın almağ zūhrenūñ merrīhile āsān olur
imtizācında çeker ancağ ḥekīm olan ta‘b
Bakırın demirle gölgesini almak kolay olur. Karışık kaynaşarak tek cisim hâline gelmesinde ancak hekim olan kişi zahmet çeker.
- 152 zıbağıla bu nuḥāsūñ zāhiri tebyīz olur
bātını tebyīz eder tedbīr ile nār-ı leheb
Cıva ile bu bakırın dış yüzü beyazlar. Ateşin alevi iç yüzünü kimyasal işlemle beyazlatır.
- 153 bu nuḥāsūñ zıllın alup dūhn edüp ‘ağd etmege
ḥağğ te‘ālā zıbağ-ı maḥlūlī etmişdür sebeb
Allah bu bakırın gölgesini alıp yağ edip kaynaşmaya erimiş cıvayı sebep kılmıştır.
- 154 bu nuḥās-ı sāniyi maḥlūl iken ‘ağd etmekle
var nuḥās-ı rābi‘uñ tedbīrini eyle taleb
Bu ikinci bakırı erimiş iken kaynaştırmakla git dördüncü bakırın kimyasal işlemini talep et.
- 155 dūhnile şıbğa nuḥās itlākını eyler ḥekīm
hikmeti remzile söyler neylesün budur edeb
Hekim yağ ile boyaya bakır adını verir. Hikmeti ima ile söyler, ne yapsın edep budur.
- 156 cāhile bu remzi açma bī-edebdür germ olur
bilmez ol miqdārını etmek diler şūr u şa‘b
ve lehu eyẓan
Cahile bu imayı açma, edepsizdir kötülük olur. O miktarını bilmez kargaşa etmek ister.
- bi’smī’l-lāhī’r-raḥmanī’r-raḥīm
Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla
- 157 rāhib öğretmeseydi zer‘-i zeheb
ḥālīd olmazdı feylesūf-ı ‘arab
Rahip altın üretmeyi öğretmeseydi Arap filozofu edebî olmazdı.
- 158 varağ-ı sīmi mādde ḥall etdi
zehebin kıldı nār-ı zāt-ı leheb
Madde gümüş varağı eritti. Ateşin kendi alevi altınını yaptı.
- 159 mā ile nārūñ imtizācından
zāhir oldı sevād-ı zenc-i ‘arab
Su ile ateşin karışık kaynaşarak tek cisim hâline gelmesinden Arap zencisinin karalığı ortaya çıktı.
- 160 şāhibü’s-seyfi devr-i merrīhūñ
kıldı şāh-ı ḥaṭayı mālīk-i ğarb
Mars devrinin kılıç sahibi Hatâ padişahını batının sahibi kıldı.

- 161 devr-i zātumla cāmī-yi hürşidün
eyledi husrevâne ‘ıyş u țarab
Benim devrimle Câmî-i Hürşid’in hükümdara
yakıştır biçimde çalıp söylerek eğlenceye çevirdi.
- 162 düşdi dām-ı husûfa bedr-i münîr
‘uğdesin zâhir êtdi re’s ü zeneb
Parlak ay, ay tutulmasının tuzağına düştü. Baş ve
kuyruk gezegenin yörüngesinin zodyak üzerindeki
iki ucundan her birini görünüür kıldı.
- 163 yandı âtün-ı hikmetün nârı
zâhir oldı şafağda tâb-ı kerb
Hikmet fırınının ateşi yandı. Şafakta endişe
göründü.
- 6^a
164 müşkile ıtdı micmeri mâhuğ
ıtdı dehri duğhân-ı zulmet-i şeb
Ayın buhurdanı zor doldu. Dünyayı gecenin
karanlığının dumanı sardı.
- 165 pâdişâh sevâd-ı a’zam iken
eyler âb-ı hayâtı hızır taleb
Padişah yokluğa erişmiş kamil insan iken Hızır
hayat suyunu talep eder.
- 166 dem-i âhüyı misk-i ezfer eden
çekdi milk-i hağada renc ü ta’b
Ceylan kanını güzel kokulu misk eden, Hatâ
ülkesinde zahmet ve sıkıntı çekti.
- 167 sırr-ı esrâr-ı hikmet-i âşârin
sen naşib eyle ehline yâ rabb
ve lehu eyzan
Ey Allahım! Sen eserlerinin hikmetinin sırlarının
sırrını ehline nasip eyle.
- bi’smi’l-lâhi’r-rağmani’r-rağim
Esirgeyen ve bağıslayan Allah’ın adıyla
- 168 beyze-i hikmetden evvel hâşıl olur bir gurâb
bu gurâbuğ her cenâhından dökilür müşk-i nâb
Hikmet yumurtasından önce bir karga ortaya çıkar.
Bu karganın her tarafından katıksız misk dökülür.
- 169 kâbil olan katl êderse cevheri hâbil gibi
kabre defn eyle deyü eyler işâret bu gurâb
Kâbil olan Hâbil gibi cevheri öldürürse bu karga
kabre defnedin diyerek işâret eder.
- 170 per açup pervâz uraldın âsumân-ı hikmete
sâyesin rüy-ı zemîne eyledi müşkin-nikâb
Hikmet semasına kanat açup uçuş yapalı gölgesini
yeryüzüne misk kokulu örtü etti.
- 171 bu gurâb iğer şuyın miğât-ı müsâda tamâm
düşse arz-ı hikmete tâb-ı temmüz-ı âfitâb
Hikmet toprağına güneşin temmuz parıltısı düşse bu
karga Mûsâ’nın yerinde suyunu eksiksiz iğer.
- 172 bu sevâd-ı evvelün her kim gurâbın şayd êder
şan’atıla bu gurâba aldurur zerrîn ‘uğâb
Her kim bu ilk karalığın kargasını avlar ise sanatla
bu kargaya altın kartal kaptırır.
- 173 bu gurâbıla hümâ-yı devleti şayd eyleyen
kâf-ı kudretde vêtür ‘anğâ gibi fakra cevâb
Bu kargayla Hümâ kuşunu avlayan iktidarın
Kafdağı’nda Anka gibi fakire cevap verir.
- 174 bu gurâbuğ âhir ‘ömrinde sevâdı ağ olur
bu beyâzıla bulur ‘ömr-i dirâzın şeyğ [ü] şâb
Bu karganın âhir ömründe karalığı ak olur. Bu beyaz
ile uzun ömrünü ihtiyar ve genç bulur.
- 175 bu gurâbı şayd êdüp eyle per ü bâlin buğür
bu ılsım-ı hikmete bulmağ dilersen feth-i bâb
Bu hikmet tılsımına kapı açmak dilersen bu kargayı
avlayıp kolunu kanadını tıtsü eyle.

- 176 bu gurābuñ resmidür miftāhı bāb-ı hikmetün
bu gurābuñ remzini bilmek durur ammā hisāb
Hikmet kapısının anahtarı bu karganın resmidir.
Ama hesap bu karganın imasını bilmektir.
- 177 cāhil olan bu gurābı bir yanur nesne şanur
ömri bürrānide geçse étmenüz ta'n u 'iķāb
Cahil olan kişi bu kargayı yanan bir şey sanır. Ömrü
kesilesi olarak da geçse ayıplayıp cezalandırmayın.
- 178 cāhile lāyık degildür keşfi 'ilm-i hikmetün
bildigüm budur benüm vallāhu a'lemu bi's-şavāb¹²
ve lehu eyzan
bi'smi'l-lāhi'r-raḥmani'r-raḥīm
Hikmet ilminin keşfi cahile layık değildir. Benim
bildiğim budur: "Doğruyu en iyi bilen Allah'tır."
Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla
- 179 oldı milh-i üçācıla sīmāb
dürr-i meknün-ı gevher-i nāyāb
Tuzlu ve acı su ile cıva eşsiz cevherin mahfazalı
parlak incisi oldu.
- 180 nār-ı hikmetile māhiri dehrün
'abd-ı recrācin eyledi tizāb
6^b
Dünyanın ustası hikmet ateşiyle cıvanın
kaynaşmasını nitrik asit etti.
- 181 arz-ı beyzāsın eyledi maḥlül
oldı milh-i remādı ṭalk-ı müzāb
Beyaz dünyasını eritti. Kül tuzu erimiş hidratlı
magnezyum silikat oldu.
- 182 kīmiyā-yı sa'ādet olmazıdı
māda ḥall olmasaydı cevher-i nāb
Katıksız cevher suda erimeseydi ruhun maddi
âlemden manevi âleme yükselmesi olmazdı.
- 183 gösterürken inā'-ı mektümü
kūze eyler zücāc-ı ābi ḥabāb
Gizli kap kacağı gösterirken hava kabarcığı su
şişesini testi eder.
- 184 derecāt-ı inā'-ı mektūma
ḥükemā dediler şibāk u ḳubāb
Hekimler gizli kap kacağın derecelerine kafesler ve
kubbeler dedi.
- 185 cılve eyler cemāli bedr-i münir
şunar āyine-i aya şafḥa-ı āb
Yüzü cilve eder, parlak ay ayın aynasına su yüzeyi
sunar.
- 186 cāhda 'aksi yūsufa beñzer
zāhir olur ināda ḥüsn-i şebāb
Yüksek mevkide yansısı Yūsuf'a benzer. Gençliğin
güzelliği kap kacakta görünür.
- 187 ḳamer hikmetile ḥall olıcaḳ
şems olur āfitāb-ı 'ālem-tāb
Ay hikmetle eriyince güneş dünyayı aydınlatan
güneş olur.
- 188 'abd [u] zāvuş ābdur kils [ü] ḥacer
nār eyler raşāşı ḳara türāb
Kalay ve cıva; kireç ve taş sudur. Kara toprak
kurşunu ateş eder.
- 189 üsrüb-i ḳavmi kīmiyā eyler
'abd-ı maḥlül olan ḥadīd-i mezāb
Erimiş cıva olan erimiş demir kavmin kurşununu
kimya eyler.
- 190 şibḡ olur 'öşri şems-i maḥlülün
vezn-i 'āşir olur kemāl-i nişāb
Erimiş altının onda biri boya olur. Onuncu ölçü tam
istenilen oran olur.

¹² "Doğruyu en iyi bilen Allah'tır."

- 191 mā'-ı maḥlūl olur tesākīden
'ayn-ı enhār-ı gülşen-i aḥbāb
Birbirine su vermekten erimiş su dostun gül bahçesinin nehirlerinin gözü olur.
- 192 ḡāfil olma şaḡın buḡārından
baḡruḡ olur buḡārı cirm-i şehāb
Gafil olma buharından sakın. Denizin buharı bulutun hacmi olur.
- 193 pertev-i āfitāba ḡāyil olur
zūlf-i ebr-i bahār olursa niḡāb
Bahar bulutunun saç lülesi peçe olursa güneşin parlaklığına engel olur.
- 194 kenz-i esrārūḡ oldı miftāḡı
feth-i bāb-ı tılsım-ı fekk-i ḡicāb
ve lehu eyzan
Perdeleri kaldırma tılsımının kapısını açmak sırların hazinesinin anahtarı oldu.
- bi'smi'l-lāhi'r-raḡmani'r-raḡīm
Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla
- 195 'arūs-ı şarkīyıla şeyḡ muşrī bir yere gelse
toḡar bir tıfl-ı nevreste kemāl-i ḡüsnile maḡbūb
Doğunun gelini ile Şeyh Mısrī bir yere gelse güzelliḡin olgunluḡu ile bir yeni yetme sevgili doḡar.
- 196 zekerle ünşāyı cem' et bulardan bir veled gelsün
toḡan mevlūd-ı ḡikmetdür budur ḡāliblere maḡlūb
Erkek ile kadını bir araya getir; bunlardan bir çocuk gelsin. Doḡan hikmet çocuḡudur. Taliplerce arzu edilen budur.
- 197 yüzi şems ü ḡamer bir müşteri-ḡal'at olur zāhir
zuḡal gibi siyāh olur sevādı ḡālidür mergūb
Yüzü güneş ve ay bir Jüpiter suretli ortaya çıkar. Satürn gibi karartısı siyahtır, arzu edilenden uzaktır.
- 198 şuyın mā'-ı maḡar eyleḡ bu tıflıḡ bāliḡ olunca
ḡitāsını iylik eyleḡ olunca lāle-ḡadd bir ḡūb
Bu çocuḡun bülūḡa erince suyunu yağmur suyu eyleyin. Lale yanaklı bir güzel olunca örtüsünü iyi edin.
- 199 vesāḡdan cismi pāk olsun yunuz ḡammām-ı
ḡikmetde
cüvān-ı bāliḡ olunca budur tedbirine üslūb
Bülūḡa eren civan olunca hikmet hamamında yıkayınız; kirden bedeni temizlensin. Çaresine usul budur.
- 7a
- 200 bu tıflıḡ üstine toz ḡondurur mı mihr-bān olan
çün eyler behcet-i ḡüsnin ḡubār-ı 'arızı ma'yūb
Bu çocuḡun üstüne şefkatli kimse toz kondurur mu? Çünkü güzelliḡiyle sonradan ortaya çıkan tozu ayıplar.
- 201 cüvān-ı nāzenin olur yörür ḡülgün ḡabāyıla
ḡeyer bir şarı atılası eder 'aşıkların meczūb
Nazlı bir civan olur; pembe kaftan ile yürür. Bir sarı atlası giyer; aşıklarını divane eder.
- 202 ruḡında ḡaḡḡ belürdükçe sevādından ḡicāb eyler
ḡubār-ı ḡaḡḡını maḡv et ḡörinür olmasun maḡcūb
Yanaḡında çizgi belirdikçe karartısından utanır. Çizgisinin tozunu yok et; mahcup ḡörünür olmasın.
- 203 sevād-ı şānidür ḡaḡḡ dedigüm mevlūd-ı ḡikmetde
ḡekim eyler tesākīle sevādın ḡumrete maḡlūb
Hikmet çocuḡunda çizgi dediḡim ikinci karalıktır. Hekim sulamayla karalıḡını kızılıḡa deḡiştirir.
- 204 vücūdın maḡv eder 'aşık bu cāna vāşıl olduḡca
muşavver ruḡ olur cismi olur cismāni maḡlūb
Âşık bu cana eriştikçe bedenini yok eder. Bedeni şekle bürünmüş bir ruh olur, bedenle ilgili olan maḡlup olur.

- 205 bu remzi duymayan t̄alib şayılır yok hesabına
vücūdı 'ilm-i hikmetde degıldür cāhilün maḥsüb
- Bu imayı duymayan talipli yok hesabına sayılır.
Hikmet ilminde cahilin bedeni hesaba katılmaz.*
- bi'smi'l-lāhi'r-raḥmani'r-raḥīm
ve lehu eyzan fi-kāfiyeti't-tā'
bi'smi'l-lāhi'r-raḥmani'r-raḥīm
- Esirgeyen ve bağıslayan Allah'ın adıyla
Esirgeyen ve bağıslayan Allah'ın adıyla*
- 206 kıldı iksiri şāni' -i kudret
kenz-i esrār-ı 'ālim-i hikmet
- Allah iksiri hikmet āliminin sırlarının hazinesi kıldı.*
- 207 t̄aynet-i ādeme mişāl oldı
arz u mā oldı mebde-i şan'at
- İnsanın yaradılışına örnek oldu. Toprak ve su
sanatın ilkesi oldu.*
- 208 imtizāc-ı besāyit-ı eşyā
oldı mevlūd-ı hikmete şūret
- Basit şeylerin uyuşması hikmet çocuğuna çehre oldu.*
- 209 cism-i rūḥānī bir cesed oldı
oldı nūrānī bir kamer-ṭal'at
- Manevi cisim bir ceset oldu; bir ay suretli nurlu
oldu.*
- 210 oldı taşviri aḥsen-i taḳvīm
zūlf-i müşkini āyet-i raḥmet
- Tasviri takvimin en güzeli oldu, misk kokulu saç
lulesi rahmet ayeti [oldu].*
- 211 yazdı ümmü'l-kitābı cebhesine
kalem-i şun' -ı kitāb-ı kudret
- Kudret kitabının yaratıcısının kalemi arşın
üstündeki kaza ve kader levhasını almına yazdı.*
- 212 cümle envārını tesākīnün
ḥulleler etdi egnine ḳat ḳat
- Sulamanın bütün ışıklarını omzuna kat kat elbise
etti.*
- 213 başına urdı cevheri ikli
tıfl iken ḳondı başına devlet
- Cevheri tacı başına giydi. Çocuk iken başına talih
kondu.*
- 214 tācdār oldı ādem-i iksir
cümle ḫalk etdi secde-i 'izzet
- İksir insanı taç sahibi oldu. Bütün insanlar izzet
secdesi kıldı.*
- 215 sākin olmazdı ādem-i hikmet
'ālim-i şan'at olmasa cennet
- Sanat ālimi cennet olmasaydı hikmet insanı sakin
olmazdı.*
- 216 nefesi hevāya māyil olmazdı
gendi nev'inden olmasa ḫilḳat
- Yaradılış kendi cinsinden olmasa nefesi havaya
meyilli olmazdı.*
- 7^b
- 217 nefisle rūḥun izdivācından
zāhir oldı cevāhir-i kudret
- Nefisle ruhun evliliğinden kudretin cevherleri ortaya
çıktı.*
- 218 inḳilāb-ı ma'ādin-i seb'a
olur ehl-i başirete 'ibret
ve lehu eyzan
- Yedi madenin bir hâlden başka bir hâle dönmesi
basiret ehline ibret olur.*
- bi'smi'l-lāhi'r-raḥmani'r-raḥīm
- Esirgeyen ve bağıslayan Allah'ın adıyla*

- 219 ma‘den-i iksirün aşlıdır nebâti bir hâcer
tūr-ı sînâda biter aḥmer-i şecerdür bu nebât
Bitkisel bir taş iksir madeninin aslıdır. Bu bitki Sînâ Dağı’nda biten kırmızı ağaçtır.
- 220 şöyle rûhânî şecerdür mâ göricek ḥall olur
dühn olur nârıla şemsün bâdıla bulur şebât
Şöyle manevi bir ağaçtır su görünce erir. Güneşin ateşiyle yağ olur; rüzgarla dayanıklılık bulur.
- 221 bu nebātuḡ milḥidür nuşâdır cinsi olan
‘aḡd eder nuşâdır-ı maḥlûlına mâ’al-ḥayât
Amonyak tuzu cinsi olan bu bitkinin tuzudur. Hayat suyu erimiş amonyak tuzuna kaynaşır.
- 222 ma‘den-i ḥikmetde bitdi arz u mâdan bu şecer
oldı her bir mîvesinün lezzeti ḡand-ı nebât
Hikmet madeninde toprak ve sudan bu ağaç yetişti. Her bir meyvesinin lezzeti bitkinin şekeri oldu.
- 223 her şecer neşv ü nemâ bulduḡunuḡ aşlı bu kim
her birinün cisminde rûḡ-ı nebâtidür ḡayât
Her ağacın gelişip büyümesinin aslı budur ki hayat her birinin cisminde bitkisel ruhtur.
- 224 nârıla iḡrâḡ édüp eylesen remâd-ı milḥi
rûḡı cisminde gider mevt erişür eyler vefât
Tuzun külünü ateşle yakıp yandırsan ruhu bedeninden gider. Ölüm erişir; vefat eyler.
- 225 mâ’-ı ḡalid verdüḡince bu remâdı ḡayy eder
şan’atla ehl-i ḡikmet eyler iḡyâyı memât
Ebedi suyu verdikçe bu külü canlandırır. Hikmet ehli sanatla canlandırmayı öldürür.
- 226 ḡâfil olmaḡ bu remâduḡ milḥidür ikliḡ olan
dühn olur bu milḡile kibrît olur şeş cihât
Gafil olmayın. Taç olan bu külün tuzudur. Bu tuz ile kükürt yağ olur; altı taraf olur.
- 227 dühn olan kibrît eder rûḡânî ikliḡ cesed
cism-i rûḡânî olur şıḡını bil mâ’al-ḡayât
Yağ olan kükürt manevi tacı ceset eder. Hayat suyu manevi cisim olur; boyasını bil.
- 228 ḡayy olur nâḡış cesed tâ ḡaşra dek iksirile
mâ’-ı ḡalid eyleyilden cevherin âb-ı ḡayât
Hayat suyu, ceoherini ebedi su eylediḡinden beri noksan ceset ta kıyamet gününe kadar iksirle canlanır.
- 229 mâ’-ı ḡalid bu remâduḡ cismini iḡyâ eder
ḡaşra inkâr edene göstermeḡün beyyinat
Kıyamet gününe inkar edene deliller göstermek için ebedi su bu külün cismini canlandırır.
- 230 câhile gösterme ḡarḡın ehl-i ḡaḡḡ inkâr eder
cehli artardı ebû cehlün görürken mu’cizât
ve leḡu eyzan
bi’smi’l-lâḡi’r-raḡmani’r-raḡim
*Cahile çiçek dikilmiş yerini gösterme Hakk ehli inkar eder. Ebu Cehl’in mucizeleri görürken cehaleti artardı
Esirgeyen ve baḡışlayan Allah’ın adıyla*
- 231 mâ ile mevt erişse bir cesede
ḡayy eder bir nefesde mâ’-ı ḡayât
Su ile ölüm bir cesete erişse hayat suyu bir nefeste canlanır.
- 232 ve mine’l-mâ’i küḡle şey’in ḡayy¹³
nârıla cümle ḡayy eder ḡarekât
“Ve her canlıyı sudan yarattık.” Ateşle bütün canlılar hareket eder.

¹³ Enbiyâ 30 “Ve ce’alnâ mine’l-mâi küḡlü şey’in ḡayy”. [= Her canlı şeyi sudan yarattık.]

- 233 cesed-i meyyiti eder ihyā
şūr-ı hikmetde erişen nefehāt
8^a
- 234 cesedi hālid olur iksirün
haşr-ı ecsād olunca fi'l- ' araşāt
- 235 tūlicu'l-leyle fi'n-nehār¹⁴ olur
arz-ı beyzā' ı kaplasa zulemāt
- 236 zulmetinden cesedi nār ayırur
nūr olur yağmağıla nāra ' uşāt
- 237 'ömr-i bākī bulur muyıdı cesed
olmasa her tesākī āb-ı hayāt
- 238 sereṭānāt-ı tis' a¹⁵ remzin eder
şıbg-ı 'akrebdeki toköz derecāt
- 239 nār-ı şemsile 'akd olursa hevā
arz-ı beyzāda nūr olur derekāt
- 240 mā' -ı hālid bu rūhı bākī eder
cismine vërdügince şabr u şebāt
- 241 maḥv olur mā' -ı hālidün cesedi
rūḥ-ı ikilili cism eder bizzāt
- 242 anlayamaz bu remzi cāhil olan
ḥātırına ḥuṭūr eder ḥaṭarāt
ve lehu eyzan
bi'smi'l-lāhi' r-raḥmani' r-raḥīm
- 243 zeheb-i kavmi eyledi şāni'
kenz-i esrār-ı cevher-i hikmet
- 244 görünür cevheri leṭāfetile
ḥāka maḥlūt iken zër-i hikmet
- 245 necm-i şākīb gibi sevādından
barḳ urur nūr-ı gevher-i hikmet
- 246 zāhr-ı āyinesindeki jengār
oldı meclā-yı peyker-i hikmet
- 247 zehebe zīb ü fer sevādiken
- Hikmet sūruna erişen üflemeler ölü cesedi
canlandırır.
- Mahşer yerinde cesetler bir araya getirilince iksirin
cesedi ebedi olur.
- Karanlıklar beyaz dünyayı kaplasa "geceyi gündüze
sokarsın." (ayeti) olur.
- Cesedi karanlığından ateş ayırır. İsyān edenlerin
ateşe yağmasıyla ışık olur.
- Her sulamayla hayat suyu olmasa kalan ömrü ceset
bulur muydu?
- Kükürtteki dokuz derece, dokuz yengeç burcu
remzini eder.
- Güneşin ateşiyle hava kaynaşırsa beyaz dünyada
aşağı dereceler ışıldar.
- Ebedi su cismine sabır ve dayanıklılık verdikçe bu
ruhu ebedi eder.
- Edebi suyun cesedi mahvolur; tacın ruhunu bizzat
cisim eder.
- Cāhil olan bu remzi anlayamaz. Zihnine tehlikeler
gelir.
- Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla
- Allah kavmin altınını hikmet cevherinin sırlarının
hazinesi eyledi.
- Hikmetin karınca yumurtası toprağa karışmış iken
cevheri incelikle görünür.
- Hikmet cevherinin ışığı karanlığı delerek geçen
parlak yıldız gibi karartısından şimşek çıkar.
- Aynanın arkasındaki pas hikmet çehresinin aynası
oldu.
- Süs ve parlaklık altına karanlık iken hikmet

¹⁴ Âli İmrân 27 "Tulicül leyle fin nehari ...". [= Geceyi gündüze sokarsın. ...]

¹⁵ Yz. teskiye.

- sürh eder anı zerger-i hikmet
- 248 başına urdı cevheri ikli
dürr-i meknün-ı ziver-i hikmet
- 249 ana rahmında tâcdâr oldı
şâh-ı şâbûr-ı kişver-i hikmet
- 250 erdi keyvâna tâc-ı rif'atıla
ser-hürşid-i hâver-i hikmet
- 251 şarķıla ğarba pâdişâh oldı
toĝdı mevlüd-ı mâder-i hikmet
- 252 yedi iklime cümle hükm etdi
'ilm-i hikmetde dâver-i hikmet
- 8^b
- 253 fitne ye'cücüne kılıç koydu
çekdi seddi sikender-i hikmet
- 254 seyfile aldı kiş-i bahrını
mışra şâh oldı server-i hikmet
- 255 kâfdan kâfa dek şikâr etdi
oldı behrâma şafder-i hikmet
- 256 şaldı 'anķa gibi zamânında
ķulle-i kâfa şehper-i hikmet
- 257 üsrüb hikmete 'ubûr etdi
nûr-ı 'aql oldı rehber-i hikmet
- 258 deyr-i aşnâmu zeyn eden râhib
yaķdı nûrânî micmer-i hikmet
- 259 başına ğeydi cevheri ikli
şanem-i şems-i ekber-i hikmet
- 260 defter-i hürmüs-i herâmiseden
yazdı kâfûra 'anber-i hikmet
- 261 huţbe-i şemsi iptidâ etdi
nûrıla toldı minber-i hikmet
- 262 nâr-ı nûr olduĝın beyân etdi
odlara yandı aķker-i hikmet
- 263 remzile dedı gevhher-i nâsût
- kuyumcusu onu kırmızı eder.
- Hikmet süsünün mahfazalı parlak incisi cevherî tacı başına taktı.
- Hikmet ülkesinin Şâpûr'unun padişahu anne rahminde hükümdar oldu.
- Hikmetin doğusunun baş güneşi yükseklik taciyla Satürn'e ulaştı.
- Doĝu ile batıya padişah oldu. Hikmet validesinin çocuĝu doğdu.
- Hikmetin adaletli hükümdarı hikmet ilminde yeryüzünün yedi bölgesine hep hükmetti.
- Fitne Ye'cüc'üne kılıç koydu; hikmet İskender'i seti çekti.
- Denizin ok mahfazasını kılıçla aldı. Hikmet önderi Mısır'a padişah oldu.
- Kafdaĝı'ndan Kafdaĝı'na kadar avlandı. Mars'a hikmet yiĝidi oldu.
- Hikmet tüyü Kafdaĝı'nın kulesine Anka gibi zamanında saldı.
- Kurşun hikmete geçti. Aklın nuru hikmet rehberi oldu.
- Putların manastırını süsleyen rahip manevi hikmet buhurdanı yaktı.
- Hikmetin en büyük güneşinin putu başına cevherî tacı giydi.
- Hikmetin güzel kokusu kâfur ağacının ıtırılı maddesine Hermeslik Hürmüs'ünün defterinden yazdı.
- Güneşin hutbesi başladı; hikmet minberi ışıkla doldu.
- Işıĝın ateşi olduĝunu beyan etti; hikmetin ateşli külü ateşlerde yandı.
- İnsanlık aleminin cevheri ima ile söyledi. Hikmet

- oldı havrâ-yı manzar-ı hikmet yerinin havrası oldu.
- 264 nûr-ı behrâma pertev-i nâhid Mars'ın ışığına Venüs'ün ışığı hikmet yıldızının
oldı keyvân-ı aḥter-i hikmet Satürn'ü oldu.
- 265 devr-i dâyimle cāmî-yi hürşidün Câmî-i Hürşid'in dolaşımıyla hikmet defterinin
oldı tuğra-yı defter-i hikmet tuğrası oldu.
- 266 ağzına aldı mühre-i mihrî Hikmet yılanı dördüncü felekte güneşin mührüsünü
çarḥ-ı çarumda ejder-i hikmet ağzına aldı.
- 267 bād-ı mihrile şâh ger döne Eğer güneşin rüzgarıyla padişah dönerse hikmetin
zehrile şundi sāgar¹⁶-ı hikmet içki kadehi zehirle sundu.
- 268 ağzına şundi mîve-i la'lin Hikmetin kız kardeşi kavuşma meclisinde lâlin
bezm-i vuşlatda duḥter-i hikmet meyvesini ağzına sundu.
- 269 zehr-i kâtil gibi şarâb-âsâ Hikmet güzeli öldürücü zehir gibi şarap gibi zehri
zehri nûş etdi dilber-i hikmet içti.
ve lehu eyzan
- bi'smi'l-lâhî'r-raḥmanî'r-raḥîm Esirgeyen ve bağıslayan Allah'ın adıyla
- 270 şıbgı iksîrîñ eder her cesedi şems ü kamer İksirin boyası her kimyasalı altın ve gümüş eder.
nûr-ı şemsile geyer rengini cümle semerât Güneşin ışığıyla bütün semereler parlak renkli giyer.
- 271 şıbgıla neşv ü nemâ nûri kamerden erişür Ağaçlar güneşin ışığıyla ne zaman yetişse boyayla
nûr-ı şemsile ne vaqt perveriş olsa seçerât gelişip büyüme ışığı aydan gelir.
- 9a
- 272 arz-ı hikmetde zirâ'at olunan cevher olur Üstüne yağmur suyundan damlalar dökülürse
üstine mâ'-ı maḥardan dökülürse reşehât hikmet toprağında ziraat olunan cevher olur.
- 273 ebr-i nîsân dökicek kaḥresini ney-şekere Nisan bulutu damlasını şeker kamışına dökünce
lezzeti pertev-i şemsile olur kand-ı nebât lezzeti güneşin ışığıyla bitkinin şekeri olur.
- 274 'aḳd olur nâr-ı tabî'atla dürr ü gevher olur Hikmet sedefinin ağzına damlalar düşerse doğal
şadef-i hikmetün ağzına düşerse kaḥarât ateşiyle kaynaşır; inci ve cevher olur.
- 275 cevher-i ma'deni tedbir ile hayvânî olur Maden cevheri kimyasal işleme tabi tutulmasıyla
mâ ile mevt erişür nâr ile eyler harekât hayvana has olur. Su ile ölüm erişir; ateş ile hareket
eyler.
- 276 arz-ı hikmetde yedi hüşeli bir asma olur Hikmet toprağında yedi salkımlı bir asma olur;
bâgbânî şuarur kırk güne dek mâ'-ı hayât bahçıvanı hayat suyu (ile) kırk güne kadar sular.
- 277 bu yedi şalkım üzümünden n'a'ceb bade olur Bu yedi salkım üzünden nasıl şarap olur? Hayat
mürdeyi zinde eder kaḥresidür âb-ı hayât suyu damlasıdır; ölüyü diri eder.

¹⁶ Yz. şâgar.

- 278 rûh-ı hayvânî ile mürdeyi ihyâ eyler
rûh-ı şânîdür eder kıtresi ihyâyi memât
Hayvan ve insan vücuduna can veren ruh ile ölüyü canlandırır. İkinci ruhtur; damlası diriyi öldürür.
- 279 mevci bahruñ bırağur ma‘den-i milhe semeki
cesedi milhe döner resmi çururken bizzât
Denizin dalgası balğı tuz madenine bırakır; şekli bizzat dururken cesedi tuza döner.
- 280 tuzıla sirke olur küb tolusu olsa şarâb
istihâyleyle olur bâdede tebdil-i zevât
Tuz ile sirke küp dolusu olsa şarap olur. Kişilerin değışimi şarapta dönüşümle olur.
- 281 cevher eyler cesed-i nâkışı şemsile kamer
zevb olur gavş edicek cismine budur işbât
Güneş ve ay noksan cesedi cevher eder. Suyu batınca erir; cismine delil budur.
- 282 göre mi câhil olan ‘âlem-i iksiri ‘aceb
gözini perde-i cehlele bürürken zulemât
ve lehu eyzan
bî’smî’l-lâhî’r-raħmani’r-raħîm
*Gözünü cehalet perdesiyle karanlık bürürken acaba cahil olan kimse iksir alemi görür mü?
Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla*
- 283 dem-i ‘isâdan erişen nefahât
eyler ebr-i bahârî âb-ı hayât
İsâ’nın nefesinden erişen nefesler bahar bulutunu hayat suyu eder.
- 284 kıtarât-ı şehâb-ı hikmetdür
nefha-ı şür-ı ‘arşa-ı ‘arâşât
Mahşer yerinin sûrunun üflemesi hikmet bulutunun damlalarıdır.
- 285 arzun emvâtın eyledi ihyâ
arz-ı beyzâ’ı hâll eder reşehât
Toprağın ölülerini canlandırdı. Beyaz dünyayı damlalar eritir.
- 286 cümle ‘azm-i remîmi hayy etdi
cümle ervâhı eyledi işbât
Bütün çürümüş kemikleri diriltti. Bütün ruhları delil eyledi.
- 287 pertev-i nür-ı lâ-yezâlile
zâhir oldu cesedde nür-ı hayât
Ebedi ışığın parıltısıyla hayatın ışığı cesette göründü.
- 288 dühn-i lâ-yehtariğ-i şu‘â‘ından
oldı müşbâh-ı hikmete mişkât
Işınların yanmayan yağından hikmet meşalesine oyuk oldu.
- 289 nâr ile dühni imtizâc edicek
meş‘al-i nârı nür olur bizzât
Ateş ile yağ karıştırınca ateşin meşalesi bizzat ışık olur.
- 290 zâti nûra müşavver oldukça
zâhir olur şu‘â‘-ı nür-şifât
Varlığı ışığa döndükçe ışık gibi ışın ortaya çıkar.
- 9b
291 bedr olunca çerâğ-ı nür-ı hilâl
boyanur bunca levne cümle nebât
Yeni ayın ışığının çırası dolunay olunca bütün bitkiler bunca renge boyanır.
- 292 zindedür haşra dek bu ‘âlemde
nüş eden hıızır elinden âb-ı hayât
Hayat suyunu Hızır’ın elinden içen kıyamet gününe kadar bu dünyada hayattadır.

- 293 bir benüm gibi feylesüf-ı cihân
gele bu 'äleme begüm heyhât
- 294 ney-şeker gibi hâme-i luţfi
şuna evlād-ı rüma kand-ı nebât
- fi-kâfiyeti's-sâ'
bî'smî'l-lâhi'r-raḥmani'r-raḥîm
- 295 biter mâ'-ı maţarla toḥm-ı cevher arz-ı hikmetden
nebâtuḡ bitmesine katre-i bārân olur bâ'ış
- 296 bu 'uşba arz-ı hikmetde kamer nûrı ziyâ vèrür
nebâtuḡ reng-i rüyına meh-i tâbân olur bâ'ış
- 297 hilâl olsa kamer cirmi olur sevdâyiler mecnûn
yübüsetle helâkine şaḡın ol an olur bâ'ış
- 298 taḡbî'at nârî 'aḡd êtse ruḡubetle éder tartîb
şadefde katrelerdür olmaḡa 'ummân olur bâ'ış
- 299 terâzû-yî 'adâlet birle cem' êt arzıla mâ'
bu yâbis cevherüḡ tartîbine evzân olur bâ'ış
- 300 cesed bir nefes iki ruh üç bularuḡ mişlidür hem
bâd
bu veznüḡ imtizâcına görüḡ mîzân olur bâ'ış
- 301 sevâdı ejdehâ-yî heft-ser olmaḡa iksirüḡ
yedî seyyârenüḡ devri ile devrân olur bâ'ış
- 302 ḡacer semm-i efâ'î olmaḡa vâdı-yî hikmetde
başı od kuyruḡı şudan olan şü'bân olur bâ'ış
- 303 şecerken ejdehâ olsa ne var mûsâ 'aşâsıdır
'aşâ iḡyâsına mûsâ-şıfat insân olur bâ'ış
- 304 görüḡ insân 'aşâsından zuhûr éden kerâmâtı
ḡayâtına ḡızır-veş çeşme-i ḡayvân olur bâ'ış
- 305 fesâd-ı zulmet-i evsâḡdan pāk êtmege arzı
bu hikmet 'âlemin ḡarḡ-âb éden ḡûfân olur bâ'ış
- 306 duyar câhil dèyü keşf êtmedi bu remzi ehl olan
rumûzı hikmetüḡ setr olmaḡa nâdân olur bâ'ış
- 307 bu 'ilmüḡ ketmi vâcibdür şaḡın râz açma nâdâna
- Ne yazık! Beyim, benim gibi bir dünya filozofu bu dünyaya gelir mi?*
- Şeker kamışı gibi ihsan kalemi Anadolu'nun çocuklarına bitki şekeri sunsun.*
- Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla*
- Yağmur suyuyla cevher tohumu hikmet toprağından biter. Bitkilerin bitmesine yağmurun damlaları sebep olur.*
- Bu ota hikmet toprağında ayın ışığı ışık verir. Bitkinin yüzünün rengine parlak ay sebep olur.*
- Ayın şekli hilal olsa sevdalılar Mecnun olur. Kurulukla helakine sebep olur, o vakitten sakın.*
- Tabiat ateşi kaynaştırsa rutubetle rutubetlendirir. Okyanus olmasına sedefteki damlalar sebep olur.*
- Adalet terazisi ile toprakla suyu bir araya getir. Bu kuru cevherin rutubetlendirilmesine ölçüler sebep olur.*
- Ceset bir nefes iki ruh üç bunların benzeri ve bir de yeldir. Bu ölçünün uyuşmasına mizan sebep olur, görün.*
- İksirin karalığı yedi başlı yılan olmasına yedi gezegenin dönmesiyle felek sebep olur.*
- Taşın hikmet vadisinde yılan zehri olmasına başı ateş kuyruğı sudan olan yılan sebep olur.*
- Ağaçken yılan olsa ne var? Mûsâ esasıdır. Asanın canlandırılmasına Mûsâ gibi insan sebep olur.*
- İnsan esasından ortaya çıkan kerametleri görün. Hayatına Hızır gibi hayat çeşmesi sebep olur.*
- Toprağı kirlerin karanlığının bozukluğından temizlemeye bu hikmet âlemini suya batıran tufan sebep olur.*
- Cahil bu remzi ehil olan keşfetmedi diye duyar. Hikmetin remizlerini gizlemeye cahil sebep olur.*
- Bu ilmin gizli tutulması vaciptir. Sakın cahile sır*

- ‘adāvet ʿetmesine cāhilūj ketmān olur bā‘is
10^a bi’smi’l-lāhi’r-raḥmani’r-raḥīm açma. Cahilin husumet etmesine gizlemeler sebep olur.
Esirgeyen ve bağıslayan Allah’ın adıyla
- 308 şu‘le-i şem‘a nār olur bā‘is
devr-i nāra buḥār olur bā‘is Mumun ışığına ateş sebep olur. Ateşin dönmesine buhar sebep olur.
- 309 nūr ʿeder dūhni nār yakduḳça
ḳudret-i kirdiḡar olur bā‘is Yağı ateş yaktıkça ışık eder. Allah’ın kudreti sebep olur.
- 310 dūhn olurken ruḡubet-i zeytūn
kevkeb-i tābdār olur bā‘is Zeytinin nemi yağ olurken parlak yıldız sebep olur.
- ve ḳāle fi-ḳāfiyeti’l-cīm
bi’smi’l-lāhi’r-raḥmani’r-raḥīm Esirgeyen ve bağıslayan Allah’ın adıyla
- 311 şems-i ḳavmi ḳamer-i raḡbila saḡḳ eyleyicek
mā ile ḡasl ʿede ḡor nārıla ḡabḡ ʿet ḡözün aç Kavmin altınını ıslak gümüşle ezince su ile yıka. Ateşle pişir; gözünü aç.
- 312 zūlmet-i leyl baḡar ‘ālemi şems ʿetse ḡurūb
yēr yüzün rūšen ʿeder nūr-ı ḳamer yaḡsa sirāc Güneş batsa gecenin karanlığı dünyayı basar. Ayın ışığı kandil yaksa yeryüzünü aydınlatır.
- 313 maḡrıḳ u maḡribe kisrā gibi ḡūkm eyleyeli
inciden baḡına iksir urınur cevheri tā Doḡuya ve batıya Kisrā gibi hükmedeli cevheri taç başına inciden iksir takınır.
- 314 baḡr-ı ḳulzümdeki lū‘lū ḡaceri cevher ʿeder
ḡāşe-li’llāḡ gire bu şan‘ata kibritile zāc Kızıldeniz’deki inci taşı cevher eder. Bu sanata kükürt ve demir sülfat girsin, Allah göstermesin!
- 315 şāḡ olup maḡrible maḡrıḳa ḡūkmün yōridūr
durmadın sāḡil-i ḳulzümnden alur bāc ve ḡarāc Padişah olup batıyla doḡuya hükümünü yürütür. Denizin sahilinden durmadan haraç ve vergi alır.
- 316 ḡaceri nār ile mā cevher-i rūḡāni ʿeder
kils ʿedüp yaḡma şaḡın cismi olur şāfi zücāc Ateş ve su taşı maddi tarafı olmayan bir cevher eder. Kireç edip cismi yakma sakın, saf sırça olur.
- 317 raḡb iken yābis olur muḡteliḡ olmaz cesede
imtizāc eylemez eşḡāşıla sevdāyı mizāc Yaşken kurur; cesede karışmaz. Mizac sevdayı şahuslarla uyuşturmaz.
- 318 cevhere vāşil olan ḳalbi ḡināya ʿerişūr
tā ölince ḡeçinūr kimseye olmaz muḡtāc Cevhere kavuşan kalbi zenginliğe erişir. Ölünceye kadar geçinir; kimseye muhtaç olmaz.
- 319 cāhilūj ḳabre girince ḡōzi māla ḡoymaz
māl-ı ḳārūnıla ḳārūn yere ḡeçdi ḡözün aç Cahilin kabre girince gözü mala doymaz. Kârûn’un malıyla Kârûn yere geçti, gözünü aç.
- 320 bermekî gibi şehid olur ‘avāma ḳarışan
‘ārifiseḡ yōri cābir gibi tenḡa yere ḳaç Avama karışan Bermekî gibi şehit olur. Arif isen yürü, Câbir gibi tenhalara kaç.
- ve fi-ḳāfiyeti’l-ḡā
bi’smi’l-lāhi’r-raḥmani’r-raḥīm Esirgeyen ve bağıslayan Allah’ın adıyla

- 321 cism-i rūhıla hayy olur kabrde
cesedden ayrılırsa rūhu'l-ervāh
Ruhların ruhu cesetten ayrılırsa ruhun cismiyle kabirde dirilir.
- 322 yaqar pervānenūj cismın kül eyler
zulām-ı şebde yansa nūr-ı mışbāh
10^b
323 görür gencine arzūj tılsımın
meṭālib-i fethine rūh oldı miftāh
Toprağın tılsımını hazine görür. Fethin taleplerine ruh anahtar oldu.
- 324 yoğurt gibi toņar zıbaķ cesedle
südi māyayla eyler ehli işlah
Cıva kimyevi maddeyle yoğurt gibi donar. Ehil olanı sütü mayayla ıslah eder.
- 325 hevāyı nār ile sen hall u 'aķd et
saņa bu 'ilmi feth etdiyise fettāh
Allah sana bu ilmi açtıysa sen (de) havayı ateş ile erit ve kaynaştır.
- 326 bu arz-ı hikmet zer'ü'z-zehebdür
bu mezra'da selāṭin oldı fellāh
Bu hikmet toprağı altının ekinidir. Bu tarım arazisinde çiftçi sultan oldu.
- 327 ne cevherli yer olur arz-ı hikmet
zirā'at eyleyenler oldı iflāh
Hikmet toprağı ne cevherli yer olur? Ziraat eyleyenler selamete çıktı.
- 328 bu yerdür 'arşa-ı rüz-ı kıyāmet
bu maḥşerde bulur ervāhın eşbāh
Kıyamet gününün meydanı bu yerdir. Bu maḥşerde bedenler ruhlarını bulur.
- 329 ne bilsün cāhil eyler ḥaşra inkār
ne deñlü ḥaşr-ı ecsād olsa izāh
Ne bilsin cahil? Cesetlerin bir araya getirilmesi ne denli izah edilse de kıyamet gününe inkar eder.
- 330 eder mi ḥaşra inkār ehl-i hikmet
görünürken mişāli nūr-ı izāh
ve fi-kāfiyeti'l-ḥā
bi'smi'l-lāhi'r-raḥmani'r-raḥim
*Açıklamanın ışığı örneğı görünürken hikmet ehli kıyamet gününü inkar eder mi?
Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla*
- 331 mā'-ı varaķı olmaz idi zibāķ-ı vāsiḥ
hikmetde hevā olmasa hürmüs gibi rāsiḥ
Hikmette hava Hürmüs gibi sağlam olmasa yaprağın suyu kirleten cıva olmazdı.
- 332 ṭabḥ etmegile kevkeb-i arz olmasa lāmi'
ṭalk-ı ḥükemā olmaz idi milḥ-i maṭābiḥ
Pişirmeyle yeryüzünün yıldızları parlamasa hekimlerin hidratlı magnezyum metasilikatı mutfakların tuzu olmazdı.
- 333 devr-i zuḥalūj eyledi esrārını izḥār
elvāḥ-ı zebercedde olan kevkeb-i şāmiḥ
Zebercet levhalarda olan yüksek yıldızlar Satürn'ün devrinin sırlarını ortaya çıkardı.
- 334 nārıla ḥacer olmaz idi zıbaķ-ı maḥlül
mā ile hevā cevherini olmasa fāsiḥ
Su ile hava cevherini bozan olmasa ateşle taş erimiş cıva olmazdı.
- 335 maḥlül olanı nār ile 'aķd eyle hevāda
zıbaķla firār eylemedin esved-i sāliḥ
Kara yılan cıvayla firar etmeden karışanı ateş ile havada birleştirdi.

- 336 keyvânla terbi' edicek mihr-i münîri
tesdîs-i kamer şemsi eder kevkeb-i nâsih
*Işık veren ayı Satürn'le dört katına çıkarınca ayın
altı katına çıkarılması güneşi hükümü ortadan
kaldıran yıldız eder.*
- 337 hâlid cesed olursa hevâ-yı mütecessed
nârıla olur rûh-ı hevâ nefha-ı nâfih
*Cisim haline gelen hava ebedi ceset olursa havanın
ruhu ateşle üfleyici nefes olur.*
- 338 elvân-ı tesâkîdeki envâr-ı kevâkib
eṭvâr-ı tenâsühdeki esrâr-ı nevâsih
*Birbirini sulamanın renklerindeki yıldızların ışıkları
ruh göçünün tavırlarındaki batıl sırlar*
- 339 edvâr-ı ṭabâyi' de olur 'âlem-i eflâk
eşbâh-ı me'âdindeki ervâh-ı meşâyiḥ
*Madenlerin cisimlerdeki şeyhlerin ruhları (ve)
gökler alemi yaratılış devirlerinde olur.*
- 11^a
ve fi-kâfiyeti'd-dâl
bî'smî'l-lâhi'r-raḥmani'r-raḥîm
Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla
- 340 bir altın şâhbâzı evc-i hikmetde şikâr eden
daḡarlar uçmasun dëyü ayaḡına gümüşden bend
*Bir altın doğanı hikmet doruğunda avlayan kişi
uçmasın diye ayaḡına gümüşten bağ takar.*
- 341 gümüşden bir ṭoḡana aldırın 'uḡkâb-ı zerrîni
daḡup bir mâ'-ı fitrâki ayaḡına eder pâbend
*Altın kartalı gümüşten bir doğana aldırın kişi
ayaḡına terki bağının suyunu takip köstek eder.*
- 342 fezâ-yı arz-ı hikmetde uçan murḡ-ı hōş-elhânı
giriṭtâr-ı kafes edüp ḡıdâsını ederler ḡand
*Hikmet dünyasının göğünde uçan, güzel naḡmeler
okuyan kuşu kafeste tutsak edip besinini şeker
ederler.*
- 343 uçuramaz murḡ-ı ṭayyârı semender gibi âteşden
şarılr bâz-ı zerrîn gör cenâheyne olur peyvend
*Uçan kuşu Semender gibi ateşten uçuramaz.
Altından doğan iki kanadına sarılır, bağ olur.*
- 344 peridür varısa aşlı heyûlâsı bu iksîrîñ
oda yanmaz şuya batmaz mekânıdur şerâr-ı dend
*Bu iksirin hakikati hayali varsa peridir; ateşte
yanmaz, suya batmaz kıvılcımın yaḡı (?) mekanıdır.*
- 345 müşekkil cism olur 'uḡkâb güneş şekline girdükçe
döner deryâ-yı âteşde olur bir ejdehâ-evrend
*Kartal güneş şekline girdükçe şekilli bir cisim olur.
Ateş deryasında döner; bir yılan taç olur.*
- 346 nê var 'uḡkâbiken bir ejdehâ-yı heft-ser olsa
peridür her nê şüretde dilerse edinür dü-bend
*Kartalken yedi başlı bir yılan olsa ne var? Peridir,
her ne şekilde dilerse çift set edinir.*
- 347 ḡoyup bu ejdehâ şeklin bir âdem şekline girse
yörür zerrîn ḡabâyıla şarınur şemsi bir dülbend
*Bu yılan şeklini bırakıp bir insan şekline girse altın
kaftanla yürür; altın bir tülbent sarınur.*
- ve fi-kâfiyeti'r-râ'
bî'smî'l-lâhi'r-raḥmani'r-raḥîm
Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla
- 348 eyledi ol kerîm ü rabb-i şekür
mebde-i kāyinâti mâ'-ı ṭahûr
*Allah kainatın ashını dini temizlikte kullanılan su
eyledi.*

- 349 ve mine'l-mâ' i külli şeyin hayy¹⁷
âbla zindedür vuḥuş u tıyūr *"Ve her canlıyı sudan yarattık." Yabani hayvanlar ve kuşlar su ile hayattadır.*
- 350 eyledi arzı mâ ile ihyâ
kıldı ezhârı ebrile mesrūr *Toprağı su ile canlandırdı; çiçekleri bulutla sevindirdi.*
- 351 êtdi bir қаtre mâ' ı dürr-i yetim
şadefin eyledi serây-ı sürūr *Bir damla suyu inci etti; sedefini sevinç sarayı eyledi.*
- 352 varaқ-ı sîmi mâda ḥall êtdi
kıldı şelcünj buḥârını kâfūr *Gümüş levhayı suda eritti; karın buharını ıtırılı madde olan kâfûr etti.*
- 353 güneşi maḫzar-ı hayât êtdi
âb-ı hayvân aқıtdı çeşme-i nūr *Güneşi hayatın tecellisi etti; ışık çeşmesi hayat suyu akıttı.*
- 354 mâ' -ı verd oldu қаtre-i bârân
toldı қаtreyle kûze-i engūr *Gül suyu yağmur damlaları oldu; damlalarla üzüm testisi doldu.*
- 355 mâda ḥall êtdi қанд-ı ezhârı
şehdile taldı ḥâne-i zenbūr *Çiçeklerin şekerini suda eritti; arının yuvası bal ile doldu.*
- 11^b
- 356 âbdâr oldu cevher-i elmâs
nūr ile nârın eyledi mestūr *Elmas cevheri parlak oldu; ışık ile ateşini gizledi.*
- 357 âbdâr olmasaydı bir cevher
olmaz ehl-i sa' âdete manzūr *Bir cevher parlak olmasaydı saadet ehline görülmezdi.*
- 358 la' l-i rümmânı eyledi âḫir
cevher-i âbdârı pertev-i nūr *Sonunda nar çiçeği rengindeki lâl parlak cevheri ışığın parlaklığı etti.*
- 359 ḫaceri mâ eden leṭâfetile
cism-i şeffâfın eyledi billūr *Taşı su eden inceliğiyle şeffaf cismini parıltılı eyledi.*
- 360 tıynetinde olan şafâyıla
mu' teber oldu kâse-i fağfūr *Mayasında olan berraklıkla Çin porseleni itibarlı oldu.*
- 361 cevherinde olan leṭâfetile
câm-ı cem oldu 'âleme meşhūr *Cevherinde olan inceliğiyle Cem'in kadehi dünyada ünlü oldu.*
- 362 cevher-i mâdan eyledi iksir
қudretin zâḫir êtdi rabb-ı ḡafūr
ve lehu eyzan *Suyun cevherinden iksir eyledi; Allah kudretini gösterdi.*
- bi'smi'l-lâhi' r-raḫmani' r-raḫim *Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla*
- 363 mâ' -ı ḫelâli eyledi zâḫir
қudretin zâḫir eyledi қадир *Helal suyu gösterdi; Allah kudretini gösterdi.*

¹⁷ Enbiyâ 30 "Ve ce'alnâ mine'l-mâi küllü şey'in hayy". [= Her canlı şeyi sudan yarattık.]

- 364 hāceri hāll ēden bu mā ile
leheb-i nārdan eyledi kāhir
Taşı eriten bu suyla ateşin alevinden yok etti.
- 365 hāll-i lü' lūde mā' -ı līmūnuñ
eşeri oldı gün gibi zāhir
İncinin erimesinde limon suyunun izi gün gibi ortaya çıktı.
- 366 hāll ēdersem hādīdi mā eyler
olmaz nār-ı kudretde şābir
Demiri eritirsem su eder; kudretin ateşinde dayanmaz.
- 367 hāll-i māda üsrüb-i maḥlūl
cesedin milḥe dōnderür āḥir
Suyun erimesinde erimiş kurşun sonunda kimyasal maddesini tuza dönderir.
- 368 zuḥalūñ milḥin almayınca ḥekīm
hāll-i ecsāda olmadı kādir
Hekim kurşunun tuzunu almayınca kimyasal maddelerin erimesine gücü yetmedi.
- 369 bulmadı kenz-i ḥikmete miftāḥ
cevher-i milḥe olmayan nāzır
Tuzun cevherine bakmayan hikmet hazinesine anahtar bulmadı.
- 370 nārıla māya dōndi milḥ-i müzāb
cesed-i pākin eyledi zāhir
Eritilmiş tuz ateşle suya döndü; temiz cesedini gösterdi.
- 371 yere ēndirdi ayı siḥrile
nār ētdi duḥānı bir sāḥir¹⁸
Ayı sihirle yere indirdi; bir sihirbaz dumanı ateş etti.
- 372 arz mā olmaz idi nārıla
fenn-i ḥikmetde olmasa māhir
Hikmet fenninde usta olmasa toprak ateşle su olmazdı.
- 373 yere geçmezdi mālı kārūnuñ
kaşdı müsāya ētmese kāfir
Mūsā'ya kafirliği kastetmeseydi Kârûn'un malı yere geçmezdi.
- 374 kudret-i ḥaḳḳ 'aşā-yı müsāyı
ḥayy u ḳayyūma eyledi zākir
Allah'ın gücü Mūsâ'nın esasını her zaman diri olan ve her şeyi ayakta tutan Allah'a zikredici etti.
- 12^a
375 yed-i beyzāsı 'ilm-i müsānuñ
oldı esrār-ı ḥikmete cābir
Mūsâ'nın ilminin beyaz eli hikmet sırlarına galip geldi.
- 376 kenz-i esrārı fetḥ ēden ḫālib
buldı ḥikmet-i cevāḥirin vāfir
Sırların hazinesini açan talip cevherin hikmetini çok buldu.
- 377 semeki ma' deninde milḥ ēdicek
cevher-i nūrın eyledi bāhir
Balığı madeninde tuz edince ışığın cevherini deniz eyledi.
- 378 beyza-ı ḥikmeti gurāb ētdi
'abd-ı recrācı milḥ ēden sāḥir¹⁹
Cıvanın kaynaşmasını tuz eden büyüücü hikmetin yumurtasını karga etti.

¹⁸ Yz. mādir.

¹⁹ Yz. sāhir.

- ve kâle ve fi-kâfiyeti'l-mîm
bi'smî'l-lâhi'r-raḥmanî'r-raḥîm
- 379 maḥşer-i ḥikmetde izhâr eyledi şun'ın ḥekîm
nefḥa-i rûḥıla ihyâ eyledi 'azm-i ramîm
- 380 maḥv olan cismün ğubârından bir insân eyledi
keffe-i mizân-ı 'adle koydu anı ol kerîm
- 381 nâr ile yakdı günâhın cismini nûr eyledi
mazḥar-ı nûr-ı hidâyet eyledi sun'-ı kadîm
- 382 âb-ı raḥmetle yuyup nûrânî bir cism olmadı
yanmadın nâr-ı 'azâba içmedin mâ'-ı ḥamîm
- 383 nûr ile oldı münevver hiç keşâfet kalmadı
cismini nûr-ı ilâhî eyledi nâr-ı caḥîm
- 384 âb-ı kevşer içmedin rûḥ-ı muşavver olmadı
nârda cevlan eden tâvus-ı gülzâr-ı na'im
- 385 nâr-ı nemrûdı ḥalîlullâha gülzâr eyledi
eyledi ol 'arîfi firdevs-i nâr içre muḥîm
- 386 gül gül olmuş gül yüzün bâğ-ı leṭâfet eyledi
sâkı-yi kudret elinden içdüğü mâ'ı kerîm
- 387 cennet ü didâre karşı vallâhî ḥayrân iken
şundi bir gül şâhid-i bezm-i gülistân-ı kadîm
- 388 ol gül-i ḥoş bu gülâbın güllerin kâfûr eder
'âleme bir şemmesin 'arz eyledi bād-ı nesîm
- 389 ol gülün şavkıyla bu insân-ı kâmil mest iken
şunsa sâkı bâdeyi olur buḥârından saḳîm
- 390 bu güle şundi elin benzer yed-i beyzâyıla
ejdehâ gördü 'aşâsın tûr-ı sinâda kelîm
- 391 ḥikmetile ḥaşr-ı ecsâduḅ kemâlin anlamaz
bir ḥekîmün olmasa zâtında ṭab'-ı müstaḳîm
- 392 'âlem-i esrâr-ı ḥikmetden ḥaberdâr olmayan
eylesün vird-i zebânın yâ 'alîm ü yâ ḥekîm
- 12^b
bi'smî'l-lâhi'r-raḥmanî'r-raḥîm
- Esirgeyen ve bağıslayan Allah'ın adıyla
- Hekim yaratmasını ḥikmetin maḥşerinde gösterdi.
Ruhun üflemesiyle çürümüş kemikleri canlandırdı.
- Mahvolan cismin tozundan bir insan eyledi. O Allah
onu adalet tartısının kefesine koydu.
- Günahını ateşle yaktı; cismini aydınlattı. Allah
hidayet ışığının tecellisi etti.
- Azap ateşinde yanmadan kaynar suyu içmeden
rahmet suyuyla yıkayıp manevî bir cisim olmadı.
- Işık ile aydınlatıldı hiç yoğunluğu kalmadı.
Cehennem ateşi cismini ilahî ışık eyledi.
- Ateşte gezinen cennetin gül bahçesinin tavus kuşu
kevser suyu içmeden canlandırılmış ruh olmadı.
- Allah ateşi Hz. İbrahim'e gül bahçesi eyledi; o arifi
ateş cenneti içinde oturan eyledi.
- Allah kudret sakisinin elinden içtiği suyu gül gül
olmuş gül yüzüne incelik bahçesi eyledi.
- Allah'a ant olsun ki cennet ve güzel yüze karşı
hayran iken eski gül bahçesi meclisinin şahidi bir gül
sundu.
- O güzel gül bu gül suyunu, güllerini ıtırli madde
yapar. Hafif hafif esen rüzgar dünyaya çok az bir
miktarını sundu.
- O gülün ışığıyla bu kamil insan sarhoşken saki şarap
sunsa buharından hasta olur.
- Bu güle elini sundu, beyaz ele benzer. Hz. Mûsâ
Sînâ Dağı'nda asasını yılan gördü.
- Bir hekimin şahsında dürüst karakter olmasa
ḥikmetle cesetlerin diriltilmesi olgunluğunu
anlamaz.
- Hikmet sırlarının dünyasından haberdar olmayan
"Ey Allah" ve "Ey hekim"i hep tekrarlasın, dilinden
düşürmesin.
- Esirgeyen ve bağıslayan Allah'ın adıyla

- 393 ur âteş arz-ı hikmetden bulutlar çıksun eflâka
bulutlar cem' olup yağsun mahtarlar dürr-i emlâka
*Ateş yak. Hikmet toprağından feleklere bulutlar
çıksın. Bulutlar bir araya gelip mülklerin incisine
yağmurlar yağsın.*
- 394 veleddür mâ ile nârdan toğar bir neşr-i tâyirdür
anı messâk olan âbdur ki ol kâdirdür imsâka
*Su ile ateşten doğan bir çocuktur. Yakalamaya kadir
olan suyun onu tuttuğu uçan bir kartaldır.*
- 395 heyülâsın yidür dağı heyûlanuñ heyûlasın
ğurâb ölince tâ ferhünj qarib olunca ehlâka
*Karga ölene kadar, yavru kuşun yok edişe yaklaşınca
ilk maddesini gider ve dahi ilk maddenin ilk
maddesini gider.*
- 396 melikdür kaşr-ı a'lâda oturmuşdur ki hüküm eyler
elinde maşrıq ve mağrib dühül etmişdür eflâka
*Hükümdardır, büyük köşkte oturmuştur hükmeder;
elinde gün doğusu ve gün batısı feleklere dahil
olmuştur.*
- 397 hâcer faşlı tamâm oldu 'alî gerçeği nâkışdur
süleymân zamân ister lisân-ı murğı idrâke
*'Alî taş bölümü tamamlandı, gerçeği eksiktir.
Süleyman kuş dilini anlamak için zaman ister.*

temmet el-kaşâyidü'l-celiletü ve[l-]mevhibetü'l-'azîme harrara el-fakîrû Kâtib 'Inâyetullâh bin 'Alî.
El-vâkı' fi-yevmi'l-cum'a min-şehri Recebi'l-mücerrebi seneti tis'a ve elf

5. Sonuç

Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış olan edebiyat dışı yahut bir başka deyişle bilimsel muhtevaya sahip metinler tıp, eczacılık, ziraat, fizik, astroloji, coğrafya ve eski kimya gibi çok çeşitli alanlara aittir. Telif, tercüme ve adaptasyon olarak manzum ve mensur şekillerde kaleme alınan bu eserler dönemin bilimsel alanlarda uygulanan tekniklerine, teknolojilerine ve bilimsel altyapısına ışık tutmakla beraber dil araştırmaları için söz varlığı malzemesi ve dil bilimsel malzeme sunabilmesi sebebiyle oldukça mühimdir. Bu eserler aynı zamanda folklor ve bilim tarihi araştırmaları için oldukça kıymetli unsurlar barındırmaktadır. Klasik Osmanlı döneminde eski kimya alanının en önemli şair ve yazarlarından biri olan ve müellif-i cedîd olarak da bilinen Eşrefzâde 'Alî Çelebi'nin *Divân-ı Hikmet* adlı eseri de yine bu alanda yazılmış önemli eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde on nüshasının belirlenmiş olması dönemi için ne kadar değerli olduğunu ve ne kadar çok istinsah edildiğini göstermektedir. Modern kimyanın atası olan eski kimya hakkındaki kimyevi maddeler, kimyasal süreçler ve bu alana ilişkin dönemin söz varlığını sunan bu eser muhtevası itibariyle bilimsel olmasına ek olarak manzum biçimde ve edebi bir üslupla kaleme alınmıştır. Eski kimya alanına ilişkin bu metnin neşri ve tercümesi Osmanlı coğrafyasında bu alanın anlaşılması için atılmış ilk adımdır. Yalnızca Eşrefzâde 'Alî Çelebi tarafından yazılmış olan manzum ve mensur eserler üzerine yapılacak bir çalışma bile Eski Antik Çağ'dan Osmanlı dönemine kadar rumuzlarla sır gibi saklanan eski kimya ilminin anlaşılmasına büyük bir katkı sağlayacaktır.

KISALTMALAR

AdW	Akademie der Wissenschaften
AF	Asiatische Forschungen
BBAW	Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften
BK K	Bilge Kagan Kuzey Yüzü
bk.	bakınız
BOH	Bibliotheca Orientalis Hungarica
BT VII	<i>Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung</i> , bk. Kara ve Zieme, 1976.
BT VIII	<i>Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas „Tiefer Weg“ von Sa-skya Pañđita und der Mañjuśrīnāmasamgīti</i> , bk. Kara ve Zieme, 1977.
BT XXIII	<i>Magische Texte des uigurischen Buddhismus</i> , bk. Zieme, 2005.
BT XXV	<i>Das Buch von der Sündentilgung. Edition des alttürkisch-buddhistischen Ksanti Kulguluk Nom Bitig</i> , bk. Wilkens 2007.
BT	Berliner Turfantexte
h.	Hicri
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
krş.	karşılaştırınız
KT G	Kül Tegin Güney Yüzü

nu.	Numara
SGKAO	Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients
TII G	Tunyukuk II. Taş Güney Yüzü
vb.	ve benzer(ler)i
vd.	ve diğer(ler)i
Yz.	Yazma
ZAGA	Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie

KAYNAKÇA

- ‘Ali Çelebi, *Dīvān-ı Hikmet*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Kara Çelebizade Koleksiyonu, nu. 359/6.
- ‘Ali Çelebi, *Dīvān-ı Hikmet*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları Koleksiyonu, nu. K.389, varak 45^a-60^a.
- ‘Ali Çelebi, *Dīvān-ı Hikmet*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları Koleksiyonu, nu. K.180/11, varak 56^b-73^b.
- ‘Ali Çelebi, *Dīvān-ı Hikmet*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, nu. 3621/1, varak 1^b-27^a.
- ‘Ali Çelebi, *Dīvān-ı Hikmet*. İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, nu. 7016.
- ‘Ali Çelebi, *Dīvān-ı Hikmet*. İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, nu. 9320/3, varak 28^a-41^b.
- ‘Ali Çelebi, *Dīvān-ı Hikmet*. İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, nu. 9334/6, varak 43^b-48^a.
- ‘Ali Çelebi, *Dīvān-ı Hikmet*. Konya Mevlana Müzesi, Abdülbaki Gölpınarlı Koleksiyonu, nu. 2794/4, varak 28^b-39^a.
- ‘Ali Çelebi, *Dīvān-ı Hikmet*. Österreichische Nationalbibliothek, Cod. A.F. 327, varak 29^b-42^a.
- ‘Ali Çelebi, *Mecmū‘atü’l-Mücerrebāt*. Princeton University MS Third Series 585.
- Artun, Tuna (2013). *Hearts of Gold and Silver: The Production of Alchemical Knowledge in the Early Modern Ottoman World*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton University, Princeton/New Jersey.
- Dankoff, Robert; Kelly, James (hz.) (1985). *Maḥmūd al-Kāşyārī. Compendium of Turkic Dialects (Dīvān Luyāt at-Turk)*. Part III. Duxbury, Massachusetts: Harvard University. (Sources of Oriental Languages and Literatures. 7. Turkish Sources. VII.)
- Forster, Regula (2016). *Alchemy. Encyclopaedia of Islam – Three*. hz. Kate Fleet, Gudrun Krämer, vd., Leiden & Boston, Brill, C 2, s. 15-28.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin; Şeşen R; Bekar, M.S.; Gündüz G.; Bulut, V. (2006). *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*. C 1, İstanbul: IRCICA.
- Kara, Georg; Zieme, Peter (1976). *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung*. Berlin: Akademie-Verlag. (AdW der DDR. ZAGA. SGKAO. BT. VII)
- Kara, Georg; Zieme, Peter (1977). *Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas „Tiefer Weg“ von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti*. Berlin: Akademie-Verlag. (AdW der DDR. ZAGA. SGKAO. BT VIII)
- Ölmez, Mehmet (2013). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan’daki Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük*. Yenilenmiş 2. Baskı, Ankara: BilgeSu.
- Röhrborn, Klaus (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel*. Band 1: a-asvık. [Türkçe başlık: Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı. I. İsimler-Zamirler-Edatlar. 1. Cilt: a-asvık]. Stuttgart: Steiner.
- Tekin, Şinasi (1980). *Buddhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit*. 1. HsIN Tözin Oqıdtaçi Nom. 2. Die Geschichte von Sadāpradita und Dharmodgata Bodhisattva. Budapest. (BOH. 27) [aynı zamanda Wiesbaden’da yayımlandı (AF. 69)]
- Ullmann, Manfred (1972). *Die Natur- und Geheimwissenschaften im Islam*, Leiden & Cologne: Brill.
- Wilkens, Jens (2007). *Das Buch von der Sündentilgung. Edition des alttürkisch-buddhistischen Kṣanti Kılğuluk Nom Bitig*. Teil 1. [Vorwort, Einleitung, Edition]. Teil 2. [Glossar, Transliterationen, Tafeln]. Turnhout: Brepols. (BBAW. Akademienvorhaben Turfanforschung. BT XXV, 1 ve 2.)
- Zieme, Peter (2005). *Magische Texte des uigurischen Buddhismus. Mit 208 Abbildungen auf 97 Tafeln*. Turnhout: Brepols. (BBAW. Akademienvorhaben Turfanforschung. BT XXIII.)